

İSTANBUL BASININDA ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİNİN KUVA-YI MİLLİYE SİYASETİ*

Pınar TUNA**

ÖZ

Bu alışmada Ali Rıza Paşa Hükümetinin Kuva-yı Milliye'ye yönelik siyaseti dönemin İstanbul basını incelenerek ortaya konulmuştur. Mondros Mütarekesi'nden sonra yaşanan işgallere karşı ortaya çıkan Kuva-yı Milliye'ye yönelik, özellikle Üçüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti bir baskı siyaseti uygulamıştır. Ancak bu hükümet izlediği siyasette başarılı olamayarak Sivas Kongresi'nden sonra 30 Eylül 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu hükümetin ardından 2 Ekim 1919'da Kuva-yı Milliye'ye yönelik çok daha ılımlı bir siyaset izleyen Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bu değişiklik Kuva-yı Milliye açısından sadece siyasi bir zafer değil, aynı zamanda İstanbul ile Ankara arasındaki resmî ilişkilerin başlangıcı ve seyri açısından da önemlidir. Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa ettiği 3 Mart 1920'ye kadar olan süre zarfında Kuva-yı Milliye'ye yönelik olumlu bir siyaset izlemesine karşın, zaman içerisinde bu kuvvetleri kontrol etmek ve hatta etkisizleştirmek için de çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Ali Rıza Paşa Hükümeti, Amasya Görüşmeleri, İstanbul Basını, Kuva-yı Milliye, Mustafa Kemal Paşa, Seçim, Son Osmanlı Mebusan Meclisi.*

* Bu alışma, Pınar Tuna tarafından İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde kabul edilen "İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Algılamaları (1918-1922)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., ptaser80@gmail.com, (ORCID: 0000-0003-1805-5053).

NATIONAL FORCES POLICY OF ALI RIZA PASHA GOVERNMENT IN ISTANBUL PRESS

ABSTRACT

In this study, the policy of Ali Rıza Pasha Government towards National Forces was revealed by examining the Istanbul press of the period. Especially the third Damat Ferit Pasha Government implemented a policy of repression against the National Forces, which emerged against the invasions after the Armistice of Mudros. However, this government was not able to succeed in the politics followed and had to resign on 30 September 1919 after the Sivas Congress. Afterwards Ali Rıza Pasha Government, which adopted much more moderate policy towards the National Forces, was established on 2 October 1919. This change was not only a political victory for the National Forces but was also important for the beginning and course of official relations between Istanbul and Ankara. Furthermore, Ali Rıza Pasha Government made various attempts to control and even neutralize the National Forces although it followed a positive policy towards these forces until its resignation on 3 March 1920.

Keywords: *Ali Rıza Pasha Government, Amasya Protocol, Election, Istanbul Press, Last Ottoman Chamber of Deputies, Mustafa Kemal Pasha, National Forces.*

Extended Abstract

This study aims to present the politics of Ali Rıza Pasha Government regarding the National Forces by comparatively examining Istanbul press of the era. The forces called the National Forces emerged to defend the country against the enemies as a result of the occupations after Armistice of Mudros. National Forces which is a specific concept to the Turkish history was used in two senses including narrow and broad. In the narrow sense, it was used to define the armed groups which were voluntarily created by the Turkish nation after the armistice and fought a kind of guerrilla war other than the regular army troops. In the broad sense, the National Forces express the whole of National Struggle. Therefore, some concepts and institutions such as “national organization”, “national movement”, “Committee of Representation”, “Association for the Defense of National Rights” were used instead of the National Forces. This study provides a holistic view by employing the concept of the National Forces in the broad sense.

Third Damat Ferit Pasha Government which was established during armistice applied a policy of repression towards the National Forces. However, the government which failed with this policy quitted on 30 September 1919 following Sivas Congress. Then, Ali Rıza Pasha Government which was more moderate about the National Forces and followed a reconciliatory policy was established on 2 October 1919. This

change is not only a political victory for the National Forces but it is also significant for establishing and improving the official relations between Istanbul and Ankara. The publications on the National Forces in Istanbul press gained importance especially after the establishment of Ali Rıza Pasha Government. The new government's policy on the National Forces, organizational structure and activities of these forces were shared with the public by Istanbul press. Firstly, it was learned from Istanbul press that the communication between government and the National Forces was carried out through telegraph. Then, the government sent a board to the Anatolia under the leadership of Salih Pasha, Minister of Marine. Both parties came together in Amasya to meet more closely and agree on details. Amasya Protocol is important in terms of allowing the government recognize officially the existence of the National Forces and to hold elections that will enable the opening of the Assembly again. These negotiations were closely followed up especially by Istanbul press which supported the National Forces. The writers who were against the National Forces criticized these negotiations stating that these forces were linked to Unionism.

Ali Rıza Pasha Government and the National Forces paid great attention to the fact that the elections were held in an impartial manner and the Assembly was reopened. Furthermore, the government sent two Boards of Audit to Anatolia on 10 November 1919 in order to investigate the general condition of Anatolia and to audit if the elections were being performed in accordance with the law. These boards mentioned the National Forces positively in their reports and stated that these forces had no intervention to the elections. The last Ottoman Parliament was opened on 12 January 1920 following these elections which resulted with the success of the candidates of National Forces. In the government program read in the Assembly, it was stated that the national will was gathered in the Assembly and the lack of authority of the National Forces was emphasized. Furthermore, the government, with a circular sent to the provinces after receiving a vote of confidence in the Assembly, stated that it was not possible to speak on behalf of the national will in any place except the Assembly and stated that any behavior in the form of interference in the government's affairs would be punished. The Circular was welcomed by the authors who supported and opposed the National Forces. On the other hand, some government members made statements revealing the power and importance of the National Forces after the opening of the Parliament. In addition, the government focused on Biga incident and sent an Investigation Committee to the area. This incident gave the writers who opposed the National Forces an opportunity to criticize these forces.

Ali Rıza Pasha Government experienced a crisis due to the deteriorating relations with Ankara day by day and the pressure of the Entente States which used Maraş events as an excuse. On 3 March 1920, the Greeks attacked and occupied Gölcük Plateau and Bozdağ, causing Ali Rıza Pasha to resign. The government continued its mandate by proxy until the new government was established although it resigned on March 3rd. The news about resignation of the government was caused sorrow in Anatolia and the telegraphs sent from here to Istanbul requested the establishment of a government that does not contradict with the national objectives. Therefore, the sultan assigned Salih Pasha, the Minister of the Marine under the Ali Rıza Pasha Government, to establish the new government.

Giriş

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda yenilerek 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Son derece ağır hükümler içeren bu mütareke sonrasında yaşanan işgaller karşısında, millî bağımsızlığını elde etmek isteyen Türk milletinde "*Kuva-yı Milliye Ruhu*" egemen olmuş ve yurdu düşmana karşı savunmak için Kuva-yı Milliye adı verilen kuvvetler ortaya çıkmıştı. Türk tarihine özgü bir kavram olan Kuva-yı Milliye literatürde dar ve geniş anlamda kullanılmıştı. Dar anlamda Kuva-yı Milliye, Mondros Mütarekesi sonrasında Türk milletinin gönüllü olarak oluşturduğu ve düzenli ordu birlikleri dışında bir nevi gerilla savaşıyla mücadele eden, sevk ve idareleri her zaman merkezi bir kumandanlığa bağlı olmayan silahlı grupları tanımlamak için kullanılmıştı. Bu kavram geniş anlamda ise Millî Mücadele'nin bütününe ifade etmekteydi.¹ Bu çerçevede Kuva-yı Milliye, bağımsızlığı korumak için meşru bir millî hareket olarak, millî irade ve milletin genel desteğiyle oluşan ve bütün milleti bünyesinde toplayan bir teşkilât.² Dolayısıyla "*millî teşkilât*", "*millî hareket*", "*Heyet-i Temsiliye*", "*Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti*" gibi bazı kavram ve kurumlar da zaman zaman Kuva-yı Milliye yerine kullanılmıştı.³

Mütareke sonrasındaki işgallere karşı silahlı bir mücadele yürüten Kuva-yı Milliye'ye yönelik dönemin İstanbul hükümetleri farklı siyasetler

¹ Yavuz Ercan, "Kuva-yı Milliye'nin Yapısı ve Niteliği Üzerinde Bir Tahlil", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 231; Samet Ağaoğlu, **Kuvayı Milliye Ruhu**, İkinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 12; Nuri Köstüklü, "Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün "Kuvâ-yı Milliye"ye Bakışı", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni (17-18 Ekim 2002 - Ankara) Bildiriler**, Yayına Hazırlayanlar, Dursun Ayan - M. Alper Parlak, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s. 15.

² Sıtkı Aydın, **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı**, Vadi Yayınları, Ankara, 2008, s. 79, dipnot 1.

³ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 15.

izlemişlerdi. Bu hükümetler içerisinde özellikle Damat Ferit Paşa Hükümetleri, Kuva-yı Milliye aleyhinde uygulamalar gerçekleştirmişti. Bu çerçevede Dokuzuncu Ordu Müfettişi unvanıyla Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinden rahatsızlık duyulması nedeniyle önce Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrılmış, kendisinin bu çağrıya uymaması üzerine de hükümet tarafından görevine son verildiği açıklanmıştı. Erzurum Kongresi öncesinde ise padişah iradesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verildiği kendisine bildirilmesine karşın Mustafa Kemal Paşa padişaha çektiği telgrafta askerlik görevinden de istifa ettiğini açıklamıştı.⁴ Bunun yanı sıra Erzurum Kongresi sırasında İngilizlerin de teşvikiyle 29 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri için Meclis-i Vükeladan bir karar çıkmıştı.⁵ Ayrıca hükümet, Sivas Kongresi'ni dağıtmak için bazı başarısız girişimlerde bulunmuştu.⁶ Kongre sonrasında Heyet-i Temsiliye ise Anadolu ile İstanbul arasındaki her türlü haberleşmeyi kesmiş ve bu eylem karşısında etkin bir karar alamayan Damat Ferit Paşa Hükümeti, 30 Eylül 1919'da istifa etmişti. Damat Ferit Paşa Hükümetleri tarafından Millî Mücadele Hareketi doğrudan "*düşman kuvvetleri*" olarak görülürken, bu hükümetin ardından Kuva-yı Milliye'yi "*uzlaşılması gereken*" bir hareket olarak değerlendiren Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştu.⁷

Bu çalışmada Kuva-yı Milliye kavramı geniş anlamda ele alınarak tarihsel araştırma yöntemi kullanılıp Ali Rıza Paşa Hükümetinin Kuva-yı Milliye'ye yönelik siyaseti İstanbul basınındaki yansımalarıyla incelenmiştir. Çalışma kapsamında dönemin İstanbul basını birinci el kaynak olarak kullanılmış ve konuyla ilgili ikinci el kaynaklara da yer verilmiştir.

1. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

1.1. Hükümetin Kuruluşu ve Kuva-yı Milliye İle İlk Temas

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın istifası üzerine Ali Rıza Paşa, 2 Ekim 1919'dan 8 Mart 1920'ye kadar sürecek olan bir hükümet kurmuştu. Anadolu ile uzlaşmayı savunan yeni bir hükümetin kurulması, Kuva-yı Milliye'nin ilk siyasî zaferi olarak değerlendirilebileceği gibi bu kuvvetlerin

⁴ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 281-282, 344, 348-349, 357-358; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Birinci Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 148, 171-172, 182-185.

⁵ Akşin, *a.g.e.*, s. 477-478; Turan, *a.g.e.*, s. 189.

⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)*, C. 1, 5. Baskı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s. 32-33; Turan, *a.g.e.*, s. 219-221, 243-253.

⁷ Akşin, *a.g.e.*, s. 560, 589; Osman Akandere - Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşısı Politikaları*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 94.

meşruluk kazanmaya başlamasına neden olduğu da söylenebilir.⁸ Yeni hükûmetin kuruluşuyla basın üzerindeki sansür oldukça hafiflemiş ve İstanbul basınında Kuva-yı Milliye lehinde yayınlar yapılmaya başlanmıştı.⁹ Ayrıca hükûmet ile Kuva-yı Milliye arasındaki uzlaşmacı tavır yurt genelinde olumlu karşılanmış ve Harekât-ı Milliye sahasından gelen telgraflarda yeni hükûmetten duyulan memnuniyet bildirilmişti. Aynı zamanda basına yansıyan haberlerden, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin kuruluşunun taşrada memnuniyetle karşılandığı görülmüştü.¹⁰

Sadrazam Ali Rıza Paşa, hükûmeti kurduktan sonra yaptığı bir açıklamada zor bir zamanda sadece memlekete hayırlı olabilmek ümidiyle sadrazamlık makamını üzerine aldığını ve hükûmet üyelerinin tamamen tarafsız, hiçbir parti ya da zümreye mensup olmayan “*mütecanis*” kişilerden oluştuğunu açıklamış ve padişahın iradesine göre hemen ve tarafsız bir şekilde seçimleri yapacaklarını söylemişti.¹¹ Bu arada Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa da 2 Ekim 1919 tarihinde vilayetler ile elviye-i müstakilleye¹² bir genelge göndermişti. Genelgede, memleketin içinde bulunduğu güçlüğü yenmek ve vatan ile milletin selâmetini sağlamak için milletin birlik halinde olması gerektiği vurgulanmıştı. Ancak bir süreden beri memleket içinde “*âsâr-ı nifak ve şikâkın*” yüzünü göstermesi güçlüklerin bir kat daha artmasına neden olmuştu. Bu nedenle hükûmet, milletin birlik halinde olmasını, her tarafta sükûnetin korunmasını, hükûmetin tebligatına uyulmasını ve memleketin çıkarlarına zarar verecek hareketlerden kaçınılmasını istemişti.¹³ Böylece Damat Şerif Paşa, bu genelgeyle memleket

⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C. 2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 61; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Erzurum Kongresi’nden TBMM’ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 142; Zekeriya Türkmen, “Kuva-yı Milliye Döneminde İstanbul-Anadolu İlişkilerinde Yumuşama Dönemine Geçiş: Ali Rıza Paşa Kabinesi-Mustafa Kemal Paşa İlişkileri”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, C. 3, Sayı: 1, Erzurum, Mayıs 2000, s. 201.

⁹ Mehmet Şahingöz, **Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001, s. 15.

¹⁰ **İkdam**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹¹ **Türk Dünyası**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 166.

¹² Elviye-i müstakille: [eskiden] bir vilâyete bağlı olmayıp, doğrudan doğruya Dâhiliye Nezaretine bağlı bulunan: Çanakkale, İzmit, Antalya, Samsun, Muğla gibi livâlar anlamındadır. Bkz.: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneşçâl, 20. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 216.

¹³ **Tarik**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; **Peyam**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; Şerafettin Turan, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı’nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1967, s. 80.

içindeki anlaşmazlıkların sorumlusunun Kuva-yı Milliye olduğunu üstü kapalı olarak duyurmuştu. Ancak genelgeyi dönemin yazarlarından Ahmed Emin şu tespitiyle eleştirmişti:

“Hükûmet vaziyetin pek nazik olduğunu ve pek vahim olabileceğini anlamalı ve Harekât-ı Milliye’nin mahiyetini layıkıyla takdir etmeksizin yanlış adımlar atmaktan geri durmalıdır. Mesela Dâhiliye Nazırının tamiminde Harekât-ı Milliye için (nifak ve şikak) tabiri kullanılması mucib-i teessüf bir hatadır. Ferit Paşa siyaseti yüzünden memlekette mevcut olmayan vahdeti temine çalışan bir cereyandan nifak ve şikak diye bahsetmek doğrudan doğruya İstanbul’a ait olan mesuliyete Anadolu’yu teşrik etmek, yeni yeni sû-i tefehhümler hudûsuna meydan verebilir.”¹⁴

Bu arada içlerinde Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa’nın da olduğu bazı hükûmet üyeleri, hükûmetin Harekât-ı Milliye’ye karşı nasıl bir tavır takınacağı konusunda çeşitli açıklamalarda bulunmuştu. Damat Şerif Paşa, bu konuda henüz bir kararın alınmadığını ve durumun iyice incelenmesi gerektiğini belirtmişti. Bu meseleyle ilgili kendi görüşünü de henüz açıklamamayı uygun bulmuş ve bir iki gün sabredilmesini önermişti.¹⁵ Hatta bir gazetecinin, hükûmet kurulmadan Kuva-yı Milliye ile anlaşılıp anlaşılmadığını sorması üzerine Damat Şerif Paşa, “*Böyle bir şey yok.*”¹⁶ diye cevap vermişti. Ayrıca Damat Şerif Paşa, hükûmetle Anadolu arasında tam bir anlaşmanın sağlandığına yönelik haberin doğruluğunu öğrenmek isteyen *Akşam* gazetesi yazarlarından birine şu cevabı vermişti: “*Henüz hükûmet nokta-i nazarını bildirmeden evvel nâ-be-mevsim haberler yazılmamasını rica ederim. İnşallah salâha yüz tutacaktır. Buna eminim. Ancak bir iki gün sabretmelisiniz. Neşredilecek beyanname ile ne yapmak istediğimizi teşrih edeceğiz.*”¹⁷

Harbiye Nazırı Cemal Paşa ise çok farklı bir açıklama yaparak, “*Anadolu Harekâtı artık kalmamıştır. Bu anda varsa da yarın kalmayacaktır.*” demişti.¹⁸ Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Anadolu ile anlaşma meselesine çözüm bulunup bulunmadığıyla ilgili olarak şu cevabı vermişti: “*Maksatlar müşterek, gayeler birdir. O halde; arada vaki olduğu söylenen sû-i tefehhüm neden devam etsin? Müşterek endişemiz selâmet-i*

¹⁴ Ahmed Emin, “Millet ve Hükûmet”, *Vakit*, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

¹⁵ *Alemdar*, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

¹⁶ *İkdam*, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹⁷ *Akşam*, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

¹⁸ *Akşam*, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

vatandır. -Kat 'i olarak bilmiyorum- yalnız eğer arada henüz halledilememiş bazı tefferuat kalmış ise, onların da derhal izâlesi pek tabîdir."¹⁹

Yine bu dönemde İstanbul'dan Anadolu'ya ya da Anadolu'dan İstanbul'a heyetler gönderileceğine dair çeşitli haberler yazılmıştı. İstanbul'dan Anadolu'ya bir heyetin gönderileceği haberine değinen Nafia Nazırı Ahmed Abuk Paşa, bu haberin doğru olmadığını, Anadolu ile anlaşmamak için ortada bir neden bulunmadığı için buna gerek olmadığını belirtmişti.²⁰ Anadolu'dan İstanbul'a bir heyetin geleceğine dair söylentiye Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa: "... böyle bir heyetin geleceğinden haberdar değilim. Matbuatın bu husustaki neşriyatı doğru değildir." açıklamasında bulunmuştu.²¹

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Heyet-i Temsiliye, hükûmetin izleyeceği siyaseti değerlendirebilmek için bir süre beklemeyi uygun görmüşse de²² çok geçmeden iki taraf arasında telgraflaşma suretiyle yazışmalar yoğunluk kazanmıştı.²³ Bu çerçevede Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, sadrazama 3 Ekim 1919 tarihli bir telgraf göndermişti. Telgrafta, o ana kadar başa geçenlerin Kanun-i Esasi ile millî isteklere aykırı davranışları nedeniyle milletin üzüldüğü ifade edilmişti. Bundan dolayı meşru hakların tanıtılması ve yazgının yetkili ve güvenilir ellerde görülebilmesi için kesin karar verilmişti. Ayrıca düzenli teşkilâta bağlı Kuva-yı Milliye, millet iradesini tamamıyla göstermekteydi. Bunun yanı sıra hükûmet üyeleri arasında Damat Ferit Paşa ile işbirliği yapmış nazırların bulunması eleştirilmiş ve şu ilkelerin kabul edilip edilmeyeceği öğrenilmek istenmişti:

1. Hükûmetin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirlenen teşkilâta ve millî amaçlara saygı göstermesi,
2. Millî Meclis'in toplanarak denetleme işine başlamasına kadar milletin yazgısıyla ilgili kesin ve resmî hiçbir taahhüde girilmemesi,
3. Barış Konferansı'na gidecek delegelerin milletin güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişiler arasından seçilmesi.²⁴

¹⁹ **Türk Dünyası**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁰ **Türk Dünyası**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²¹ **Tasvir-i Efkâr**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²² Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, İkinci Kitap, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 20.

²³ **İleri**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Tarik**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁴ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, s. 33-34. Telgraf için ayrıca bkz.: Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk - Söylev (1919-1920)**, C. 1, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 263; Ali Fuat Cebesoy, **Kuvâ-yı Milliye'nin İçyüzü, Olaylar-**

Bu temel noktalarda anlaşma sağlandıktan sonra olağandışı durumun düzeltilmesi amacıyla bazı “*maruzat-ı tâliyede*” de bulunulacağı bildirilmişti.²⁵ Ayrıca Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, aynı gün yazdığı bir genelgede hükûmetle millet arasında görüş ve istek yönünden anlaşmanın sağlandığı genelgeyle bildirilinceye kadar eskisi gibi resmî haberleşmelerin kesilmiş bir durumda bulundurulması gerektiğini bildirmişti.²⁶ Zira hükûmette bir duraksama ve hükûmetin içinde bulunan kişilerin “*kafalarında bir bulanıklık*” sezildiği için bazı önlemler alma gereği duyulmuş ve bu genelge yayımlanmıştı.²⁷

Bu arada hükûmet de bir beyanname hazırlamakla meşguldü. Hükûmet beyannameyi 6 Ekim akşamı basına verebilmişti.²⁸ Beyannamede memleketin o gün geçirmekte olduğu buhranlı dönemde hükûmetin, memleket ve milletin saadet ve selâmetini sağlamak için kesin bir kararla işe başladığı belirtilmişti. Heyet-i Vükela mütecanis olduğu gibi hiçbir partiye mensup değildi ve memleketin saadet ve selâmeti konusunda herkesin manevi yardımı beklenilmekteydi. Anadolu’da ortaya çıkan durum, İzmir’in işgaliyle onu izleyen facia olaylarının ve Doğu Anadolu vilayetlerinin yazgısı hakkında yayılan söylentilerin halkta oluşturduğu etkinin bir sonucuydu. Buradaki amaç ise Osmanlı sınırlarının ve haklarının korunmasıydı. Nitekim hükûmet de aynı hisleri paylaştığından ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın sona erdirilmesini istemekteydi.²⁹ Görüldüğü gibi beyannamedeki bu ifadelerle hükûmet, Kuva-yı Milliye’nin doğuş felsefesini ortaya koymakta ve Osmanlı sınırları ile haklarının korunması noktasında aynı düşüncede olduğunu açıklamaktaydı.

Ayrıca beyannamede, millî iradenin oluşturacağı Mebusan Meclisi’nin hızlı bir şekilde toplanması öncelikli görev olarak sayılmıştı. Seçimlerin tam bir özgürlükle yapılması ve memleketin yazgısının milletin vekilleri aracılığıyla belirlenmesi özel bir istek olarak vurgulanarak, seçimlerin en kısa yoldan yapılmasına başvurulduğu belirtilmişti. Cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın hiç kimsenin kanunlarla saklı kişisel ve medeni haklarına bir

Kişiler-Vesikalar, Yay. Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 258; **Akşam**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Alemdar**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁵ **A.g.e.**, s. 35.

²⁶ **İkdam**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; Atatürk, **a.g.e.**, s. 263.

²⁷ Atatürk, **a.g.e.**, s. 263.

²⁸ **Tarik**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁹ **İkdam**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Beyanname için ayrıca bkz.: **Peyam**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Türk Dünyası**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Sebilürreşad**, C. 18, Sayı: 443, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 11-12; Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 186-187; Karaca, **a.g.e.**, s. 173-174.

saldırıda bulunulmamasına çalışılacak ve korunması gereken kamu düzeninin bozulmaması için özen gösterilecekti. Bunun yanı sıra hükümet, kamuoyunu yansıtan basının memlekette büyük hizmetler göreceği düşüncesindeydi. Bu nedenle basın, vatanın çıkarlarının korunmasına her zamandan fazla özen göstermesini beklemekteydi. Devlet işlerinin iyi bir şekilde gerçekleştirilmesi, mevcut kanun ve nizamların tam olarak uygulanmasına bağlı olduğu için memurların bu noktaya sürekli olarak saygı göstermeleri gerekmekteydi. Kanuna aykırı bir durum olmuşsa bunların dahi yine kanun dairesinde düzeltilmesine çalışılmalıydı. Yine beyannamede Wilson Prensiplerinden yararlanılarak, Osmanlı Devleti'nin birlik halinde ve padişahın etrafında toplanmış bağımsız bir devlet olarak devamının sağlanması için hiçbir girişimden geri durulmayacağı belirtilmişti. Son olarak barış antlaşmasının bir an önce yapılarak tereddütlere son verilmesi vatanın faydası gereği olduğundan bu konuda da girişimlerde bulunulacağı bildirilmişti.³⁰

Beyannameyle ilgili olarak Muslihiddin Âdil bir yazı kaleme almıştı. Damat Ferit Paşa Hükümetini halkı meydana gelen olaylardan haberdar etmediği ve gizli bir siyaset izlediği gerekçesiyle eleştirmiş ve Ali Rıza Paşa Hükümetinden açık bir siyaset beklentisini dile getirmişti. Bu çerçevede hükümetle Harekât-ı Milliye temsilcileri arasında hangi esaslar üzerinde görüşmelerin gerçekleştirildiği ortaya konulmalıydı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının isteklerinin ne olduğu ve hükümetin bu isteklerin ne kadarını kabul edip yerine getireceği açıklanmalıydı. Bütün bunlar açıklanmadığı sürece kamuoyu sakinleştirilemeyecekti.³¹ Beyannamenin değerlendirildiği diğer yazılarda ise beyannamenin en önemli noktalarından birinin “*Anadolu Kuva-yı Milliyesi'yle*” hükümet arasında birliktelik ve uzlaşmanın sağlanması olduğuna işaret ediliyor ve edinilen bilgilere göre hükümetin bu noktada başarılı olduğu belirtiliyordu. Çünkü hükümet de temel amacı Osmanlı hak ve sınırlarının korunması olan Kuva-yı Milliye hareketini “*meşru ve vatanperverâne bir hareket-i milliye*” olarak görmekteydi. Bu açıdan hükümetle Harekât-ı Milliye temsilcileri arasında bir uzlaşma yolunun bulunması noktasında herhangi bir zorluk kalmamıştı. Anlaşmanın ne şekilde ve hangi şartlar içerisinde gerçekleştirildiği henüz bilinmese de meselenin çözümüne yaklaşılmış olması beyannamenin önemli bir noktasının başarıyla uygulandığını göstermesi bakımından takdire değerdi.³²

Beyannamenin yayımlanmasından sonra ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, 7 Ekim 1919 tarihli genelgesinde hükümetle

³⁰ Aynı yer

³¹ Muslihiddin Âdil, “Açık Politika”, **Tarik**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³² “Hükümetin Beyannamesi Münasebetiyle”, **İkdam**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Beyannameden Sonra”, **İkdam**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

anlaşmanın sağlandığını müjdelemişti. Hükûmetin, Teşkilât-ı Milliye heyetleriyle eskisi gibi telgraf haberleşmelerinde bulunmayı kabul ettiği vurgulanmıştı. Bu nedenle Damat Ferit Paşa Hükûmetine karşı resmî haberleşmelerin kesilmesi konusunda telgrafhanelerce zorunlu olarak alınan önlemlerin hemen kaldırılacağı açıklanmıştı.³³ Hatta ARMHC Heyet-i Temsiliyesi'nin başvurusu üzerine Ali Rıza Paşa, ertesi gün öğleden sonra saat 2'de Meclis-i Vükela toplantısı sırasında Heyet-i Temsiliye ile makine başında görüşeceği vaadinde bulunmuştu. Bu görüşmede Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirlenen teşkilâta ve milletin meşru isteklerine saygı göstermesi halinde Kuva-yı Milliye'nin yeni hükûmete destek olacağı ve Damat Ferit Paşa'nın neden olduğu anlaşmazlığın sona erdirileceği bildirilecekti. Ayrıca Millî Meclis'in toplanmasıyla denetleme işine başlamasına kadar millî yazgı hakkında hiçbir taahhüde girilmemesi ve Barış Konferansı'na gidecek delegelerin de öncekiler gibi ehil olmayan kişiler arasından belirlenmeyip milletin güvenini kazanmış, bilgili ve güçlü kişiler arasından seçilmesi istenecekti. Bu konuda başka görüşler varsa ertesi gün öğlene kadar hızlı bir şekilde yazıyla bildirilmesi isteği belirtilmişti.³⁴

Ayrıca ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından 7 Ekim 1919 tarihli bir beyanname yayımlanmıştı. Beynamede, padişahın Damat Ferit Paşa Hükûmetini düşürmesi ve Ali Rıza Paşa Hükûmetinin millî isteklerin meşruluğu ve millî iradenin egemenliği esaslarını kabul etmesi sonucunda devletin genel birliğinin tamamlandığı belirtilmişti. Böylece milletle hükûmet arasında anlaşma sağlanmıştı. Bu anlaşmaya dayanarak, o günden itibaren bütün Teşkilât-ı Milliye ve Heyet-i Temsiliye millî isteklerin sağlanmasında yeni hükûmete yardımcı olacaktı ve resmî haberleşmeler üzerine konulan yasağı kaldıracaktı. Bu görev yerine getirilirken teşkilât, hükûmetin işlerine karışılmasına kesinlikle izin vermeyecekti. Bu şekilde Teşkilât-ı Milliye'nin çalışmalarındaki hedef vatanın kurtuluşunda odaklanacaktı.³⁵

Beynamede ayrıca, kurtuluşun elde edilmesinde hükûmetin resmî görevlerine karşılık milletin de oldukça büyük ve kaçınılmaz millî görevlerinin olduğuna değinilmişti. Cemiyet, hükûmetçe de kabul edilmiş olan nizamname hükümlerine göre genel teşkilâtını şekillendirerek millî görevlerin düzenli bir şekilde yapılmasını gerekli saymaktaydı. Gerçekte bu büyük ve millî gayeden başka hiçbir amaç izlemeyen heyet, her türlü kişisel

³³ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 108; **Vakit**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁴ **Alemdar**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Vakit**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁵ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 187-188. Beyanname için ayrıca bkz.: **Tarik**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

çıkar ile parti ihtirasından temizlenmiş olarak ilan ettiği millî esaslardan hiçbir bahaneyle ayrılmayacaktı. Ayrıca çalışmasını, Kuva-yı Milliye'nin asayiş ve tam bir sükûn içinde yayılmasına ayıracaktı. En tehlikeli tarihi şartlar altında bile ağırbaşlılığından ve herkesin hakkına saygılı olmaktan ayrılmamış olan millet, bundan sonra da aynı şekilde hareket edecekti. Böylece bu mübarek topraklara sahip olmadaki “*medeni liyakatini*” bütün dünyaya kabul ettirecekti.³⁶

Tüm bu gelişmeler yaşanırken hükûmetle Anadolu arasındaki haberleşmelere yönelik bazı hükûmet üyeleri çeşitli açıklamalarda bulunmuştu. Bu çerçevede Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, hükûmetin Kuva-yı Milliye temsilcileriyle temasta olduğunu ve bazı vilayetlerle hükûmet arasında haberleşmelerin gerçekleştirilebildiğini söylemişti.³⁷ Nafia Nazırı Ahmed Abuk Paşa ise hükûmetin aradaki yanlış anlaşımaları yok etmeye çalıştığını belirtmişti. Millet ile hükûmetin anlaşmasından memnun olmayacakların bulunabileceğine de işaret ederek, kendilerinin amaçlarının milletin refahına el birliğiyle çalışmak olduğunu söylemişti.³⁸ Hükûmetin genel af ilan edeceği söylentisi üzerine Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, henüz böyle bir şeyin düşünülmediğini ve karşı taraftan gelen genel bir af teklifinin de söz konusu olmadığını ifade ederken,³⁹ Nafia Nazırı Ahmed Abuk Paşa ise şu açıklamada bulunmuştu: “*İttihat ve Terakki Hükûmeti zamanındaki taktik ve tehcir vukuatında medhâl-dâr olanlar hakkında, bilirsiniz, af-ı umumî yapılamaz. Eğer bu af Harekât-ı Milliye'yi idare edenler için diye söyleniyorsa namuslu, vatanperver, hulâsa (iyi) sıfatını hâiz olan bu zevât, mücrim değildirler ki affedilsinler.*”⁴⁰

Bu sırada ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, sadrazama 8 Ekim 1919 tarihli bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta, Heyet-i Vükela tarafından yayımlanıp Dâhiliye Nezaretince örneği vilayetlere gönderilmiş olan resmî beyannameyi okuduklarına değinmişti. Ayrıca meşru hareketlerinin Damat Ferit Paşa Hükûmetince yanlış yorumlanması nedeniyle hükûmetin millete dayanmasına ve milletten istifade etmesine engel olduğunu belirtmişti. Ancak yeni hükûmet, millî istekler çerçevesinde işlerin görüleceğini ilan ederek, o günden itibaren milletle hükûmeti birleştirmişti. Mustafa Kemal Paşa, kutsal amaçlarının gerçekleşmesinde en

³⁶ A.g.e., s. 188.

³⁷ **İkdam**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁸ **Türk Dünyası**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁹ **Alemdar**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Akşam**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁴⁰ **Türk Dünyası**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

önemli etken olacak bu “*vahdet-i umumiye*nin” sağlanmasından doğan “*şükran-ı millîyi*” de özel tebrikleriyle sadrazama arz etmişti.⁴¹

Hükûmetin, Teşkilât-ı Milliye ile telgraflaşmalar suretiyle bir anlaşmaya varmasından sonra konuyla ilgili olarak bazı hükûmet ileri gelenleri çeşitli açıklamalarda bulunmuştu. Bu çerçevede Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Teşkilât-ı Milliye ile her noktada anlaşmanın sağlandığını ifade etmişti.⁴² Ancak hükûmetle Teşkilât-ı Milliye ilişkilerinde henüz bir uyum sağlanamadığı söylentisi üzerine Cemal Paşa bir açıklamada daha bulunmuştu. Öncelikle Paşa, bu söylentilerin özel amaçlarla çıkarıldığını herkesin kolaylıkla takdir edebileceğini söylemişti. Konuşmasının devamında, Teşkilât-ı Milliye’yi yaratan nedenlerin vatanın hayati sorunlarından ibaret olduğunu aktarmıştı. Türk milletinin büyük çoğunluğunun da bu teşkilâtı benimsediğini vurgulamıştı. Bu nedenle hükûmetle Teşkilât-ı Milliye arasında herhangi bir uyumsuzluğun kalmış olabileceğini düşünmek gereksizdi.⁴³ Cemal Paşa, *Journal D’Orient* gazetesine yaptığı bir açıklamada ise hükûmetin Kuva-yı Milliye’ye karşı tavrının açık olduğunu ifade etmişti. *Journal D’Orient* gazetecisi, Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a delegeler gönderdiği haberinin doğru olup olmadığını, bu delegelerin kimler olduğunu ve gazetelerin bu konudaki beyanatının tekzip edilip edilemeyeceğini sormuştu. Cemal Paşa bu soruya “*Evet*” diyerek oldukça belirsiz bir cevap vermişti. Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa’nın hükûmetle anlaşmasından sonra resmî konumunun ne olacağı hakkında o ana kadar bu konunun söz konusu olmadığını açıklamıştı.⁴⁴ Hükûmetle Kuva-yı Milliye ilişkileri noktasında Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, her iki tarafın delegeleri arasında anlaşmanın sağlandığını belirtirken,⁴⁵ Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa da her konuda uzlaşmanın sağlandığını vurgulamıştı.⁴⁶

Hükûmetin Kuva-yı Milliye’yle anlaşması konusunda görüş bildirenlerden birisi de dönemin bürokratlarından Şura-yı Devlet Reisi Abdurrahman Şeref Bey’di. Kendisi, *İkdam* gazetesi yazarlarından biriyle gerçekleştirdiği bir mülakatta bazı açıklamalarda bulunmuştu. Bu mülakat

⁴¹ **Atatürk’ün Bütün Eserleri (1919)**, C. 4, Üçüncü Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 240; **Alemdar**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Vakit**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴² **Tarik**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴³ Sabahattin Özel, Işıl Çakan Hacıbrahimoglu, **Osmanlı’dan Milli Mücadele’ye Seçilmiş Mülakatlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 129-130; **Yeniğün**, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁴ **İkdam**, 17 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁴⁵ **Akşam**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁴⁶ **Tasvir-i Efkâr**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

yer yer sansüre uğrasa da yazarın “*Kuva-yı Milliye ile itilaf hâsıl oldu mu?*” sorusu göze çarpmaktadır. Bu soruya Abdurrahman Şeref Bey, önemli meselelerde karar verilip bir sonuca varıldığını ve geriye ayrıntıların kaldığını ifade ederek cevap vermişti.⁴⁷

Yine bu dönemde sadrazamı ziyaret eden İtilaf Devletleri siyasî temsilcilerinin, hükûmete Harekât-ı Milliye hakkında bir nota verdiklerine dair basında bir haber çıkmıştı. *Journal D’Orient* gazetecisi, Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa’ya İtilaf Hükûmetleri tarafından verilen notaya Ali Rıza Paşa Hükûmetinin bir cevap hazırlayıp hazırlamadığını sormuştu. Ancak Damat Şerif Paşa, böyle bir notadan haberdar olmadığını belirtmişti.⁴⁸ *Tasvir-i Efkâr* gazetesi de güvenilir ve resmî kaynaklardan özel olarak gerçekleştirdiği tahkikatla İtilaf Devletleri siyasî temsilcilerinin ziyaretlerinin iade-i ziyaretten başka bir mahiyetinin olmadığını açıklamıştı.⁴⁹

1.2. Kuva-yı Milliye’nin Teşkilât Yapısı ve Faaliyetlerine İlişkin Görüşler

Kuva-yı Milliye ile Ali Rıza Paşa Hükûmeti arasında uzlaşmanın sağlanmasından sonra İstanbul basınına bazı hükûmet üyeleri ile bürokratların Kuva-yı Milliye’nin teşkilât yapısı ile faaliyetlerine dair çeşitli görüşleri yansımıştı. Bu çerçevede Nafia Nazırı Ahmed Abuk Paşa, Harekât-ı Milliye hakkındaki görüşlerini şu sözlerle özetlemişti: “*‘Harekât-ı Milliye’ isminden de anlaşıldığı gibi millî, vatanî bir harekettir. Sâiki de yalnız hiss-i vatanperveridir. Bunun hakkında başka ne söylenebilir?’*”⁵⁰ Harekât-ı Milliye ile ilgili Sadrazam Ali Rıza Paşa’nın görüşleri ise *Alemdar* gazetesindeki bir yazıda açıklanmıştı. Burada, 16 Ekim 1919’da sadrazamla görüşülmesine karşın bu görüşmenin, bir mülakat tarzında gazeteye geçmemesi Ali Rıza Paşa tarafından istenilmişse de Paşa’nın şu sözlerinin önemli olması nedeniyle dikkati çektiği belirtilmişti:

“Harekât-ı Milliye malum olduğu üzere İzmir hadisesi üzerine zuhur eyledi. Bilâhire orada icra edilen kıtal bütün milletin bi-hakkın hukukunu müdâfaa etmesini mücib oldu. Anadolu’daki Harekât-ı Milliye’nin de esbabı budur. Bunu katiyen bir İttihatçı hareketi addetmiyorum. Hükûmet hükûmettir. Harekât-ı Milliye mutâlebâtında haklı ise arada bir şey kalmaz. [Sansüre uğramış

⁴⁷ **İkdam**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁸ **Akşam**, 12 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **İkdam**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; **Türk Dünyası**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁴⁹ **Tasvir-i Efkâr**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁰ **Türk Dünyası**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

birkaç kelime] Hükûmet Hareket-ı Milliye rüesası ile konuşmuş anlaşmıştır. Harekât-ı Milliye hakkında başka türlü düşünmeyi doğru bulmuyoruz. Hükûmet içinde hükûmet olur mu? Hükûmet içinde hükûmet olacak olursa her halde bizi bu makamda göremezsiniz. ...”⁵¹

Hükûmetle Kuva-yı Milliye önderleri arasında anlaşma sağlanmasına karşın karşı basında, Ali Fuat Paşa'nın Ankara'da tehcir ve taktik yaptığı haberleri dolaşmıştı. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa hakkında hükûmetin tahkikat yapacağını Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'nın söylediği ileri sürülmüştü. Bu haberin doğruluğu Damat Şerif Paşa'ya sorulunca Paşa, haberi tekzip edebileceklerini söylemiş ve Ankara'da hiçbir tehcir ve taktik olayının yaşanmadığına değinmişti.⁵²

Dönemin önde gelen bazı bürokratlarının da Kuva-yı Milliye hakkında görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu çerçevede İzmir yöresinden göç eden halkın sağlık durumlarını incelemek ve gereken yardımda bulunmak üzere Batı Anadolu'ya gönderilmiş olan Sıhhiye Müfettişlerinden Dr. Rifat Bey, görevi dolayısıyla İzmir Kuva-yı Milliyesi'nin faaliyette bulunduğu sahada da bulunmuştu. İstanbul'a döndükten sonra ise *Vakit* gazetesini yazarına izlenimlerini aktarmıştı. Dr. Rifat Bey, Kuva-yı Milliye Kumandanlarından Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali, Hasan Hüseyin Efe ve Şükrü Beylerle görevi dolayısıyla görüşüp konuşmuştu. Kendisinin aktardığına göre Dinar - Nazilli hattı tamamıyla Efelerin idaresi altında olduğundan onların izni olmadan hiç kimse trene binemiyordu. Onlar tarafından göreve getirilmiş olan Şakir Efendi ismindeki bir demir yolu müfettişi ise hattı çok iyi bir şekilde idare ediyordu.⁵³

Ayrıca Kuva-yı Milliye'nin son derece koyu bir imana sahip, sağlam Müslüman ve Türklerden oluştuğunu ifade eden Dr. Rifat Bey'e göre karakterleri mükemmel olan bu kişiler, vatan ve padişah uğrunda canlarını feda etmeye hazırlardı. Aynı zamanda bu kişiler, namuslarını ve hayatlarını koruma endişesiyle mücadele meydanına atılmışlardı. Kendisi, çoğu okuma-yazma bilmeyen bu temiz, namuslu ve kahraman adamların karşısına çıktığı zaman derin bir ruhsal etki altında kalmış ve on dakika kadar konuşamamıştı. Hareketin içerisindeki bazı Efeler hakkında da bilgi veren Dr. Rifat Bey, Demirci Efe'nin henüz 47 yaşında olmasına karşın herkesin onun elini öpme ihtiyacını duyduğunu söylemişti. Yörük Ali de daha 22 yaşında olan bir kahramandı. Okuma-yazma bilmemekte, gerektiğinde

⁵¹ “Harekât-ı Milliye ve Hükûmet”, *Alemdar*, 17 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵² *Akşam*, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵³ *Vakit*, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

parmağındaki yüzükle mührünü basmakta, saf, temiz, fedakâr bir Türk ve aynı zamanda eğitilmiş olmamasına karşın ayrıntılı düşünebilen ve önlemini zamanında alan bir kişiydi. Aydın baskını, bizzat küçük bir kuvvetle yaparak mitralyözler ganimet edinmişti. Dr. Rifat Bey, Yörük Ali'nin Milletlerarası Tahkikat Komisyonuyla yapmış olduğu görüşmeye de değinerek, bu olayı şöyle aktarmıştı:

“Tahkikat Heyeti kendisiyle iki saat kadar görüşmüştür. Bu müddet zarfında Yörük Ali en iyi yetişmiş bir Türkün söyleyebileceği en samimi sözleri söylemiştir. Kendisine şu sual sorulmuştur:

- Yunanlılar yalnız İzmir’de kalırlarsa buna razı olur musunuz?
- Olamayız. Oraya da baskın ederiz.
- Ya biz işe karışsak?
- Karışmayın diye evvela size rica ederiz. Fakat istihlâs etmek istediğimiz bir memleketimizdir. Azmimizden hiçbir suretle geri duramayız.”⁵⁴

Ayrıca Dr. Rifat Bey, hükümet teşkilâtının her yerde eskisi gibi hükümet işleriyle ilgilendiğine ve bunların işine kimsenin müdahale etmediğine işaret etmişti. Ancak aynı zamanda Kuva-yı Milliye işleriyle uğraşmak üzere ayrıca Heyet-i Milliye Teşkilâtı'nın da oluşturulduğuna dikkat çekmişti. Bunların masraf ve gelirleriyle ilgilenen maliye şubeleriyle nakliye, sıhhiye ve muhacirin teşkilâtı vardı. Düşünürlerden oluşan bir heyet-i merkeziye ise bütün bu teşkilâtı idare etmekteydi. Hatta Denizli’de Heyet-i Milliye’nin kendine ait olan bir jandarma ve polisi de vardı. Kısacası millî harekâtla ilgili olan her şey, Millî Kuvvetler’in idaresi altındaydı. Bu kuvvetlerle Sivas Kuva-yı Milliyesi arasında da sürekli olarak bir bağlantı kuruluyordu. Sivas’taki oluşumun, milletin ve memleketin kurtuluşuna yönelik olduğuna İzmir Kuva-yı Milliyesi tamamıyla inandığı gibi Damat Ferit Paşa Hükümetine karşı da derin bir düşmanlık duymaktaydı.⁵⁵

Dr. Rifat Bey’e göre Kuva-yı Milliye sahasındaki en dikkat çekici teşkilât, adliye teşkilâtıydı. Bu teşkilât sayesinde her tarafta, benzeri olmayan bir düzen ve sessizlik hüküm sürmekteydi. Buna karşın kutsal amaçları unutarak, ahlak ve kanun dışına çıkanlar, adli esaslar göz önünde tutulmak şartıyla son derece şiddetli cezalara çarptırılmaktaydı. İşte bu noktada Dr. Rifat Bey, “*casusluk, katl, ırza tasallut ve serikat*” suçlarını işlemiş olanların, asılarak öldürüldüklerine işaret etmişti. Serikatın hafif şekillerindeki en küçük ceza beş yüz sopaydı. Ağırca şekillerde ya da tekrarı halinde derhal idam cezası uygulanmaktaydı. Bir kadeh rakı içmenin cezası ise yüz sopaydı. Ayrıca muhacirler, Yunanlıların kendilerine yapacakları

⁵⁴ A.g.e., s. 1-2.

⁵⁵ A.g.e., s. 2.

kötülükleri düşünerek, işgal sona ermeden önce yurtlarına dönmemeye kesin olarak karar vermişlerdi. Bundan dolayı işgalden önce muhacirleri yurtlarına dönmeye teşvik edenler, Yunan casusu sayılacak ve derhal asılarak öldürüleceklerdi. Çünkü Yunanlılar gitmedikçe bir tek muhacirin yerinden kıınılmasına kesinlikle ihtimal yoktu.⁵⁶

Dr. Rifat Bey'e göre Kuva-yı Milliye'nin dikkat çeken özelliklerinden biri de kadınlardan oluşan müfrezeleriydi. Yurtlarını savunmak ve Yunanlılardan intikam almak için silahlanan "mücâhideler", başlarındaki örtüye rağmen çok heybetli görünmekteydiler. Bunların en meşhurları, Şerife Ali ile Ayşe'ydi. Hatta Şerife Ali'nin olağanüstü kahramanlıklarından dolayı ismi, halk dilinde Şerif Ali'ye dönüşmüştü. Ateş hattında savaşan kadınlardan başka geri hizmet de tamamıyla kadınların elindeydi. Bunlar levazım işlerini iyi bir şekilde idare etmekte; savaşanlara su, ayran ve süt taşımakta; savaşırken terlerini silmekte ve yaralarını bağlamaktaydılar. Hasta ve yaralılara da çok iyi bakmaktaydılar. Mücahit kadınlardan birine yan gözle bakanın gideceği yer ise idam sehпасıydı. Son olarak Dr. Rifat Bey şunu söylemişti: "Kuva-yı Milliye arasında bulunmuş olan bir adam bu halleri gördükten sonra, mutlaka şevk, iman ve itimat ile avdet etmektedir."⁵⁷

Bu arada Yunan işgali ve mezaliminden dolayı göç etmek zorunda kalan Müslümanların tekrar evlerine dönmesi için Dâhiliye Nezaretinden gönderilen iki Muhâcirin Heyeti'nden birine başkanlık eden eski Emniyet-i Umumiye Müdürü Mülkiye Müfettişlerinden Süleyman Hikmet Bey de basına ilginç bir açıklamada bulunmuştu. Muhacirlerin yerlerine dönmeleri konusuyla ilgili olarak, "Kuva-yı Milliye rüesası henüz iade keyfiyetinin nâbe-mevsim olduğuna kanidir."⁵⁸ Ayrıca Süleyman Hikmet Bey, Kuva-yı Milliye önderlerinin işgal altındaki yerlerde hâlâ tecavüz ve faciaların devam ettiğini söylediklerine işaret etmişti. Bu önderler, göç etmeyi gerektiren nedenler ortadan kalkmadığı için muhacirlerin yerlerine dönmelerini uygun bulmamaktaydı. Hatta dönenlerin de çetecilikle itham edildiklerini, haklı ya da haksız olarak tutuklandıklarını ve işkenceye uğradıklarını açıklamışlardı. Yunanlıların saldırılarına karşı halkın şikâyet merkezi olacak kuvvetli bir hükümetin olmamasından yakınmışlardı. Bunun dışında Büyük Devletlerin, söz konusu bu şikâyetleri dinleyecek her tarafta vekillerinin olmamasını ve Yunanlıların harekâtına karşı henüz sürekli bir kontrolün konulmamasını eleştirmişlerdi. Yine Kuva-yı Milliye önderleri,

⁵⁶ Aynı yer. Serikat, çalınmış nesne anlamındadır. Bkz: Devellioğlu, a.g.e., s. 942.

⁵⁷ **Vakit**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁵⁸ **İkdam**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

işgal altındaki yerlerde bulunan İslamların can ve mallarının güvence altına alınmasını ve göçlerin devamına engel olunmasını istemekteydi. O an için bu kadarının dahi yeterli olabileceğini belirtmişlerdi. Öyle ki Kuva-yı Milliye önderlerine göre işgal bölgesinde hareket etmek imkânsızdı. Hatta Yunanlılar daha da ileri giderek, dönen muhacirlerden ve kalan İslamlardan, Yunan Hükûmetinden memnun olduklarına ve ilhakı istediklerine dair zorla belgelere imza koydurtmaktaydı.⁵⁹ Böylece Süleyman Hikmet Bey bölgede yaşananları ilk ağızdan tüm açıklığıyla ortaya koymuştu.

Dönemin bürokratlarından İzmir Valisi İzzet Bey ise Anadolu'nun durumuyla ilgili olarak yaptığı bir açıklamada, Kuva-yı Milliye'yi "*canî çeteler*" olarak nitelendirerek şöyle demişti: "*Hiç kimse hadisat-ı âhireden benim kadar müteessir ve müştekî bulunmamıştır. Allah'a çok şükür Türk milletinin ekseriyet-i azîmesi, hiç şüphe etmeyiniz, canî çetelerinin hareketini tel'în ediyor!*"⁶⁰ İzzet Bey, Kuva-yı Milliye'yle ilgili başka bir görüşünü de *İkdam* gazetesinin Aydın özel muhabiri Ahmed Hidayet ile yaptığı bir mülakat sırasında bildirmişti. Buradaki açıklamasında İzzet Bey, "*müdâfaa-i hukuk-ı milliyeden*" ibaret olan Kuva-yı Milliye oluşumunu haklı bulduğunu ve milletin başka bir şekilde hareket etmesinin imkânsız olduğunu belirtmişti. Kuva-yı Milliye'ye yönelik bu olumlu görüşlerine karşın bir benzetmede de bulunmuş ve Kuva-yı Milliye'nin "*arseniğe*" benzediğini ileri sürmüştü. Bu nedenle azı faydalı olmasına karşın dozu fazla verildiğinde hemen müthiş bir zehre dönüşmekteydi.⁶¹

2. Amasya Görüşmeleri ve Seçim Süreci

2.1. Amasya Görüşmeleri

Ali Rıza Paşa Hükûmeti, bir yandan birlik ve beraberliğe önem verirken diğer yandan da çalışmalarını Heyet-i Temsiliye ile uzlaşma zeminine taşımıştı. Bu doğrultuda hükûmetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik ilk uygulaması ise Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın başkanlığındaki bir heyetin Anadolu'ya gönderilmesi olmuştu. Heyet-i Temsiliye ile karşılıklı görüşme önerisi hükûmetten gelmişti. Taraflar arasında süren yazışmaların da sonucuyla iki tarafın daha yakından görüşebilmeleri ve ayrıntılar üzerinde anlaşabilmeleri için Amasya'da bir araya gelmeleri kararlaştırılmıştı. Bunun sonucunda 20-22 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beylerle hükûmet adına Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında Amasya Görüşmeleri gerçekleştirilmişti. Hükûmetin böyle bir görüşmeye istekli olması ve katılması, millî hareketin ve onun temsilcisi

⁵⁹ A.g.e., s. 1-2.

⁶⁰ *Türk Dünyası*, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁶¹ *İkdam*, 25 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1; Sarıhan, a.g.e., s. 293.

olan ARMHC'nin varlığını ve gücünü kabul ettiğini göstermesi bakımından oldukça önemliydi.⁶²

Salih Paşa, Amasya Görüşmeleri için İstanbul'dan ayrılırken seyahati hakkında bazı açıklamalarda bulunmuştu. Bu çerçevede *Tasvir-i Efkâr* gazetesi yazarlarından biri, 15 Ekim 1919 tarihinde Salih Paşa'nın bindiği Altay vapurunda kendisiyle kısa bir mülakat gerçekleştirmişti. Salih Paşa, önce Samsun'a gideceğini, oradan Amasya'ya, Amasya'dan da Sivas'a geçeceğini ifade etmişti. Sivas'ta bir süre dinlendikten sonra bütün Anadolu'yu dolaşacağını söylemişti. Yazarın gazetede sansür edilmiş bir sorusuna karşılık Salih Paşa, önce soruya cevap vermekte tereddüt etmiş ve sonra şu karşılığı vermişti: "*Fakat ahret suali sormayınız?*" Daha sonra Salih Paşa sözlerine, seyahatinin yirmi gün kadar süreceğini ilave etmişti.⁶³

Görüşmelerle ilgili açıklamada bulunan Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa da Salih Paşa'nın Anadolu havalisini teftiş için seyahat ettiğini söylemişti. Oraya kadar gitmişken Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla da görüşeceğini ve İstanbul'a döndüğünde konuyla ilgili bilgi vereceğini belirtmişti.⁶⁴ Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa da Kuva-yı Milliye ile hükümet arasında esas itibarıyla anlaşmanın sağlandığını ve sadece ayrıntıların kaldığını belirtmişti. Salih Paşa'nın Anadolu'ya gitmesinin nedeninin bu ayrıntıları bir sonuca bağlamak ve bazı vilayetleri teftişten ibaret olduğunu açıklamıştı. Açıklamasının devamında, "*Yoksa, İtilaf Devletleri'nin mümessilleri tarafından Kuva-yı Milliye hakkında Bâb-ı Âlî'ye bir nota verilmiş, Salih Paşa da bunun üzerine Anadolu'ya i'zâm edilmiş, diye ortaya atılan havadisın asıl ve esası yoktur, kâmilen yalandır.*" diye söylemişti.⁶⁵

Salih Paşa Heyeti'nin, Heyet-i Temsiliye ile ayrıntılarda da anlaşması üzerine görüşmeler sona ermiş ve Salih Paşa 25 Ekim'de İstanbul'a dönmüştü. Salih Paşa, aynı gün Meclis-i Vükela görüşmelerine katılarak, Kuva-yı Milliye önderleriyle gerçekleştirdiği görüşme ve yaptığı tetkikat hakkında bilgi vermişti. Nitekim geç vakte kadar Bâb-ı Âlî'de Salih Paşa'yı görmek için bekleyen gazetecileri, saat 7 buçukta Heyet-i Vükela adına Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa kabul ederek, onlara açıklamalarda bulunmuştu. Hatta *Türk Dünyası* gazetecisi, diğer gazeteciler adına kendisinin Damat Şerif Paşa ile görüşüğünü yazmıştı.⁶⁶ Damat Şerif Paşa

⁶² Turan, a.g.e., İkinci Kitap, s. 30; Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, 11. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 116-118.

⁶³ **Tasvir-i Efkâr**, 16 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶⁴ **Tasvir-i Efkâr**, 21 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶⁶ **Türk Dünyası**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **İkdam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

yaptığı açıklamada, Salih Paşa'nın hükûmet heyetiyle Sivas Heyet-i Temsiliyesi arasında çözümlenmesi gereken bir takım ayrıntıları görüşmek amacıyla gittiğini belirtmiş ve Salih Paşa'nın Amasya'da bulunduğu Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Vasıf Beylerle bu ayrıntıları görüştüğünü ifade etmişti. Sivas Heyet-i Temsiliyesi'nin hükûmetin bazı konulardaki teklif ve görüşlerini kabul ettiğine değinen Damat Şerif Paşa'ya göre Salih Paşa, artık Sivas'a kadar gitmeye gerek duymadan İstanbul'a dönmüştü. Böylece gerek Salih Paşa gerekse hükûmet heyeti görüşmenin sonucundan memnun kalmışlardı. Damat Şerif Paşa konuşmasını bitirip gazetecileri terk ederken *Yenigün* gazetesi yazarı, Sivas'tan iki imza ile padişaha takdim edilen telgraf hakkında Salih Paşa'nın ne haber getirdiğini sormuştu. Bunun üzerine Damat Şerif Paşa, yazara cevaben durumun memnuniyet verici olduğu sözünün içinde bu sorunun cevabının da bulunduğu işaret etmişti.⁶⁷

Nafia Nazırı Ahmed Abuk Paşa da Salih Paşa'nın bazı ayrıntılar üzerinde konuşmak için Amasya'ya gittiğini yinelemiştir. Sivas'tan çekildiği bildirilen telgrafın, Salih Paşa'nın eline vapura binmek üzereyken geçtiğini kaydeden Ahmed Abuk Paşa, Salih Paşa'nın tekrar dönmesinin zaman kaybı olacağı ve bütün meselelerde anlaşma sağlandığı için Sivas'a gitmekten vazgeçtiğini açıklamıştı. Bu konudaki söylentilerin hepsinin de yanlış olduğuna değinmişti.⁶⁸ Ayrıca İstanbul basınında Salih Paşa'nın, Kuva-yı Milliye'nin İstanbul temsilcisi Vasıf Bey'le İstanbul'a döndüğü haber edilince⁶⁹ Ahmed Abuk Paşa, Kara Vasıf Bey ile ilgili bir açıklamada da bulunmuş ve Kara Vasıf Bey'i Teşkilât-ı Milliye'yi idare edenler arasında kıymetli bir üye olarak değerlendirmişti. Ahmed Abuk Paşa'ya göre Kara Vasıf Bey, hiçbir memuriyetle İstanbul'a gelmemişti ve bu nedenle onu Kuva-yı Milliye delegesi olarak değerlendirmek doğru değildi. Kara Vasıf Bey sadece Harekât-ı Milliye hakkında dolaşan yanlış görüşleri düzeltmek için İstanbul'a gelmişti. Kendisiyle henüz görüşmediğini ifade eden Ahmed Abuk Paşa, "*Ümit ederim ki: Beni ziyarete gelir ve kendisinden bir az daha tafsilat alırım.*" demiştir.⁷⁰

Bu arada Beyoğlu gazetelerinden bazılarında Salih Paşa'nın Amasya Görüşmeleri sırasında Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması yönünde bir teklif

⁶⁷ *Yenigün*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; *Türk Dünyası*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. *Yenigün* gazetesinin sözünü ettiği telgraf, Şeyh Recep ve arkadaşlarına aittir. Bkz.: Atatürk, a.g.e., s. 339; İzzet Öztoprak, "Millî Mücadele'ye Tepki: Şeyh Recep Olayı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, Sayı: 13, Kasım 1988, s. 238-239.

⁶⁸ *Tasvir-i Efkâr*, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶⁹ *İleri*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; *Yenigün*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; *Türk Dünyası*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; *Tasvir-i Efkâr*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷⁰ *Tasvir-i Efkâr*, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

getirdiği ileri sürülmüştü. Ancak *Yeniğün* gazetesi özel muhabiri Hüseyin imzalı bir yazıda, bu haberlerin tamamen asılsız olduğu dile getirilmişti.⁷¹ Benzer bir şekilde basında Salih Paşa'nın, Teşkilât-ı Milliye'nin ilgası hakkında hükümet adına teklifte bulunması için Anadolu'ya gönderildiği, ancak Salih Paşa'nın bu görevinde başarılı olamadığı söylentisi çıkınca Salih Paşa buna bir açıklık getirerek, söylentinin doğru olmadığını ifade etmişti. Görevini iyi bir şekilde sonlandırdığı için memnun olduğunu kaydeden Salih Paşa, Teşkilât-ı Milliye ile hiçbir anlaşmazlığın yaşanmadığını ve kendisinin iyi bir şekilde karşılandığını söylemişti. İstanbul'a acele bir şekilde dönmesindeki amaç, zaman kaybetmeden Meclis-i Vükelayı Anadolu harekâtından haberdar etmek ve Kuva-yı Milliye'nin görüş ve isteklerini hükümete bildirmektir.⁷²

Hükümet üyeleri bu açıklamaları yaparlarken, Kuva-yı Milliye önderleri de konuyla ilgili görüşlerini kamuoyuyla paylaşmışlardı. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, *Tan* gazetesi İstanbul muhabirine yaptığı bir değerlendirmede Salih Paşa'nın Amasya'ya gelişinin hiçbir anlaşmazlıktan kaynaklanmadığını, ikinci derecede bazı konular üzerinde konuşmak amacıyla bu görüşmenin gerçekleştirildiğini söylemişti.⁷³ Kara Vasıf Bey de Amasya Görüşmelerine giden süreci eski [Damat Ferit Paşa Hükümeti] ve yeni hükümetlerin Kuva-yı Milliye'ye yaklaşımlarındaki farkı şu cümlelerle ortaya koyarak özetlemişti:

“Biz Ferit Paşa Hükümetine: “Bizim maksadımızı dinleyin, anlayın.” dedik. Baş bile çevirmediler bizi karşıdan karşıya İttihatçılık, Bolşeviklik ile itham ettiler. Yeni kabine mevki-i iktidara gelince bizim gayelerimizi sordu. Biz de “Nizamnamemizde musarrahdır.” dedik. Kabine azası nizamnameden ve beyannameden haberdar değil imişler, telgrafla bunları bildirdik. Beyannamedeki prensiplerin tatbikatına ait metâlibimiz vardı. Bunlar hakkında esas itibarıyla itilaf husule gelmişti. Fakat telgrafla muhabere güç olduğu için hem işleri bizzat tahkik etmek, hem de memleketi bizzat görmek üzere kabine azasından biri Amasya'ya kadar geldi. Oradaki mülakat, millî meselelerde tamamıyla itilaf-ı nazar bulunduğunu ispat etti.”⁷⁴

Dönemin yazarlarından Yunus Nadi de Ali Rıza Paşa Hükümetinin, Heyet-i Temsiliye ile anlaşmakta güçlük çekmediğine işaret etmişti.

⁷¹ *Yeniğün*, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷² *Akşam*, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁷³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)*, C. 3, 5. Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s. 18. Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmesi için bkz.: *İkdam*, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 4; *İleri*, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

⁷⁴ *Vakit*, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Hükûmet seçimlerin yapılması kararını aldığı gibi içinde yaşanan zamanın oldukça kritik olması nedeniyle sadece esasları değil, bütün ayrıntıları en ufak bir şüpheye yer vermeksizin belirleyip kararlaştırmayı da gerekli görmüştü. Bundan dolayı Salih Paşa Amasya'ya gidip gelmişti. Amasya'daki görüşmede, seçimlerin güvenli bir şekilde yapılmasının yanı sıra hükûmet ve memlekette olağan ve kanuni halin geri getirilmesi meseleleri, Millî Teşkilât ve Harekât'ın önderleriyle görüşülmüştü.⁷⁵

Bu olumlu ifadelere karşılık Ali Kemal ile Lûtfî Fikrî Bey farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ali Kemal bu görüşmeler dolayısıyla hükûmetin Heyet-i Temsiliye ile kurduğu yakın ilişkiden rahatsızlık duymuştu. Bunun nedeni İttihatçılarla Kuva-yı Milliyecilerin aynı siyaseti izlemeye başlamalarıydı. Bu yüzden millet adına da olsa herhangi bir kılığa da girse İttihat ve Terakki'nin bu memlekette hâkimiyetinin artık mümkün olamayacağına işaret etmişti.⁷⁶ Lûtfî Fikrî Bey'e göre ise o zamandan beri hükûmet, akla uygun ve ılımlı bir yolla görevini yerine getirmiş ve elinden geleni yapmıştı. Ancak Kuva-yı Milliye önderlerinin hükûmete itaat edeceklerini vaat etmeleriyle bütün işler hemen yoluna girmeyecekti. Çünkü Mustafa Kemal Paşa ve diğer önderler, bu kritik ve tehlikeli zamanda onurlu bir şekilde davranarak hükûmetin kuvvetlendirilmesi için ona itaatte bulunmayı vaat etseler bile bunun sağlanması konusunda iktidar sahibi değillerdi.⁷⁷

Tüm bu gelişmelerden hareketle Amasya Görüşmeleri, Kuva-yı Milliye'nin hükûmet tarafından resmî olarak tanınması ve millî iradenin simgesi olan meclisin tekrar açılmasını sağlayacak seçimlerin yapılabilmesine olanak sağlaması açısından önem taşımaktadır. Bu görüşmeler, özellikle Kuva-yı Milliye'yi destekleyen İstanbul basınında yakından takip edilmiş ve gelişmeler kamuoyuyla paylaşılmıştır.

2.2. Seçim Sürecindeki Gelişmeler

Padişah'ın 21 Aralık 1918'de Meclis'i feshinden sonra Damat Ferit Paşa Hükûmetleri, seçimlerin yapılacağıyla ilgili birkaç kez vaatte bulunmalarına karşın bu konuyu sürekli olarak geçiştirmişlerdi.⁷⁸ Ancak Ali Rıza Paşa Hükûmeti, iktidara gelince 7 Ekim 1919'da seçim kararnamesini yayımlayıp

⁷⁵ Yunus Nadi, "Amasya'daki Telâki", **Yenigün**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷⁶ Ali Kemal, "Millet Namına", **Peyam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷⁷ Lûtfî Fikrî, "Hükûmet ve Kuva-yı Milliye", **Sabah**, 15 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁷⁸ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 321. Birinci Tefik Paşa Hükûmeti 2 Ocak 1919'da seçimlerin, barış yapılıp imkân ortaya çıktığı andan başlayarak 4 ay içinde yapılacağına karar vermişti. Bkz.: Akşin, **a.g.e.**, s. 328. Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin seçim olgusuna yaklaşımı için bkz.: Akşin, **a.g.e.**, s. 328-334, 442-447.

seçimlere başlanacağını ilan etmişti.⁷⁹ Bu konudaki bir değerlendirmeye göre Anadolu Harekât-ı Milliyesi'yle hükûmetin siyaseti arasında bir uzlaşma sağlandığı ve halk arasındaki kavga ve anlaşmazlıklar da böylelikle sona erdiği için seçimlerin yapılmasında herhangi bir engel kalmamıştı.⁸⁰

Ancak bu dönemde seçimlerle ilgili olarak basında çeşitli söylentiler çıkmıştı. Seçimlerin Kuva-yı Milliye önderleri tarafından teftiş edileceği söylentisine karşılık Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, bu konuya değinmeden herkesin hür oyunu sağlayarak seçimleri gerçekleştirmeye karar verdiklerini açıklamıştı.⁸¹ Damat Şerif Paşa, başka bir açıklamasında ise hükûmetin seçimlerin serbest bir şekilde yapılmasıyla son derece ilgili olduğunu kaydetmiş ve her türlü müdahaleyi önleyecek önlemleri de aldığına değinmişti.⁸² Seçimler konusunda görüş bildiren nazırlardan bir diğeri de Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ydı. Ona göre Teşkilât-ı Milliye seçimlerle ilgili kanuna aykırı hiçbir teklifte bulunmamıştı ve bulunması halinde hükûmet bu teklifleri kabul etmeyecekti.⁸³ Şura-yı Devlet Reisi Abdurrahman Şeref Bey de Anadolu'da seçimlerin Kuva-yı Milliye'nin etki ve baskısı altında yapıldığı yönündeki haberlerin doğru olmadığını ileri sürmüştü. Ona göre hükûmetin en önemli amacı, seçimlerin tarafsızca ve tam bir hürriyetle yapılmasını sağlamaktı. Nitekim Salih Paşa'yı da bunun için göndermişti. Salih Paşa'dan önceki gün alınan telgrafta, Kuva-yı Milliye'nin seçimlerin tarafsızca yapılmasını ve hükûmetin çeşitli görüşlerini tamamıyla kabul ettiği bildirilmişti. Abdurrahman Şeref Bey, hükûmetin gerekirse seçimlerin nasıl yapıldığını teftiş için müfettişler de gönderebileceğini açıklamıştı. Hükûmetin, Kuva-yı Milliye'ye milletin "kuvve-i temsiliyesine" sahip bir gözle asla bakmadığına değinmişti.⁸⁴

Kuva-yı Milliye'nin seçimlere müdahalesinin olup olmadığı konusunda Ahmed Emin de görüş bildirmişti. Kendisi, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin bir an önce seçimleri yapmasını istemişti. Harekât-ı Milliye önderlerine de bu noktada büyük bir manevi sorumluluğun düştüğüne inandığından, "*Harekât-ı Milliye'nin hedefi, siyasî işlerin bir an evvel şâyân-ı itimat ve fiâl bir hükûmet-i mesule tarafından deruhte olunması ve teşkilâtın muayyen bir*

⁷⁹ İhsan Güneş, "Ali Rıza Paşa Hükûmeti Programı ve Meclis-i Mebusandaki Yankıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 1, Mayıs 1988, s. 15; Karaca, *a.g.e.*, s. 177.

⁸⁰ "Hükûmetin Beyannamesi Münasebetiyle", *İkdam*, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸¹ *İkdam*, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸² *Akşam*, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸³ *Akşam*, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁴ *Peyam*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; *Akşam*, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

*daire dâhiline rüçû ederek ancak millî mevcudiyete müteallik maksatlar için intizâr-kâr surette muhafaza-i vücud etmesi ...*⁸⁵ isteğinde bulunmuştu.

Bu sırada İstanbul'un bazı semtlerinde, 2 Kasım 1919 tarihinde Kuva-yı Milliye'yi ve Mustafa Kemal Paşa'yı ağır bir şekilde eleştiren "*Kızıl Hançerler*" imzalı beyannameler dağıtılmıştı.⁸⁶ Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bu beyannameye değinerek, Kızıl Hançer hakkındaki olumsuz görüşlerini ifade etmiş ve hükûmetin beyannameyi çıkararak hakkında tahkikatta bulunacağını açıklamıştı.⁸⁷ Nitekim polis olayla ilgili olan kişileri tutuklamıştı. Daha sonra bu kişiler Divan-ı Harb-i Örfî'ye verilmişlerdi. Polis Umum Müdürü Nurettin Bey de bu bilgiyi doğrulamış ve olayla ilgili kişilerin isimlerini henüz açıklayamayacağını belirtmişti. Divan-ı Harb-i Örfî'nin tahkikatını sona erdirmesinden sonra bu isimlerin basına bildirileceğini ifade etmişti. Nurettin Bey, konuyla ilgili yaptığı bir açıklamada bu olayı, "*mecnunane*" bir hareket olarak nitelendirmiş ve memlekete zarardan başka bir şey vermeyeceğini vurgulamıştı. Ayrıca el birliğiyle çalışılması gerekirken böyle boş şeylerle uğraşılmasından dolayı üzüntü duyduğunu ifade etmişti. Ancak çok geçmeden Kızıl Hançerler beyannamesinden dolayı tutuklu olanlar, 11 Kasım'da Bekirağa Bölüğü'nden serbest bırakılmışlardı.⁸⁸

İstanbul'da Kuva-yı Milliye aleyhinde bu gelişmeler yaşanırken hükûmet ise durumu yerinde tetkik etmek için Anadolu'ya bazı heyetler göndermişti. Bu çerçevede Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Anadolu'daki askerî birlikleri teftişi gerekli görerek eski Harbiye Müsteşarı Ahmed Fevzi Paşa'yı görevlendirmişti.⁸⁹

⁸⁵ Ahmed Emin, "Millet ve Hükûmet", **Vakit**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁶ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 208. Beynamede, Selanik'ten on yıl önce gelip "*Yaşasın Kanun-ı Esasi, Yaşasın hürriyet*" diye bağırانların bunu kötüye kullandıkları ve silah gücüyle iktidarı padişahın elinden aldıkları ileri sürülmüştü. O anda da dünyanın her köşesinde İstanbul ve İzmir'in korunması için seslerin yükseldiği bir sırada, iki Selanikli, ulusal savunma adına saf Anadoluların arasına karışıp hilafeti ve Türk dünyasını yüreğinden yaralamaya çalışıyordu. Birçok yerde millet isyan ederek padişaha olan sadakatini göstermişse de mevcut hükûmet bunlarla birlik olmaya çalıştığı için çekilmeliydi. Hükûmete çekilmesi için son uyarıda bulunulmuş ve aksi takdirde İttihat ve Terakki gibi ellerini kana bulamak zorunda kalacaklarını bildirmişlerdi. Bkz.: Sina Akşın, **İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele [Son Meşrutiyet 1919-1920]**, C. 2, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 134-135.

⁸⁷ **Sabah**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁸⁸ **Türk Dünyası**, 6 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; **Alemdar**, 12 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; Sarıhan, **a.g.e.**, s. 224. Bu olay üzerine bir çok kişi tutuklanmış ve olaydan bir ay kadar sonra Divan-ı Harb-i Örfî, Ethem Rüstem Bey'i dört, Nidai Efendi'yi üç ay hapis ve beşer lira para cezasına çarptırırken diğer sanıklar ise beraat etmişti. Bkz.: Akşın, **a.g.e.**, C. 2, s. 135.

⁸⁹ **Akşam**, 30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2. 29 Ekim 1919 tarihli padişah iradesiyle İzmir ve Aydın faciaları dolayısıyla yurtlarını terk eden muhacirlerin yerleştirilme ve geçimlerini

Bunun sonucunda Fevzi Paşa'nın başkanlığında Aydın vilayetinde tahkikatta bulunmak üzere 3 Kasım'da Nazilli'ye bir heyet gitmişti.⁹⁰ Bölgedeki teftişini tamamlayan Fevzi Paşa, 22 Aralık'ta İstanbul'a dönmüş ve görevi hakkında Dâhiliye Nazırına bilgi vermişti. Ayrıca Ahmed Anzavur meselesinin de bertaraf edildiğini bildirmişti. Daha sonra Fevzi Paşa, *Yenigün* gazetesine bir açıklamada bulunarak, seyahatinin elli bir gün sürdüğünü, Bandırma, Soma, Akhisar havalisinde dolaştığını, Nazilli'ye kadar gittiğini ve her yerde güvenliğin iyi olduğunu belirtmişti. Seçimlerin yapılaş tarzının memnuniyet verici olduğuna işaret ederek, gezdiği yerlerde hiçbir şikâyet işitmediğini ve seçimlere müdahalede bulunulmadığını söylemişti.⁹¹ Böylece Fevzi Paşa, söz konusu bu açıklamasıyla Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da kargaşa çıkardığı ve seçimlere müdahale ettiği söylentilerini tekdiz etmişti.

Ancak Hürriyet ve İtilaf Partisi, hükûmete verdiği 13 Ekim 1919 ile 28 Ekim 1919 tarihli iki ayrı muhtıradan Kuva-yı Milliye'yi ağır bir şekilde eleştirip suçlamış ve 28 Ekim 1919 tarihli muhtıradan Kuva-yı Milliye'nin seçimlere müdahalesinin olduğunu ileri sürüp işler doğal haline dönene kadar kesinlikle seçimlere katılmama kararını almıştı.⁹² Bu nedenle hükûmet, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin seçimlerle ilgili ve İngiliz çevrelerce de benimsenen şikâyetleri karşısında partiye taviz olmak üzere ve ARMHC'nin seçime müdahalesini önleyebilmek için 3 Kasım 1919'da iki Teftiş Heyeti oluşturmuştu.⁹³ Bu çerçevede Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Anadolu'nun genel durumu hakkında doğru bir fikir elde etmek için eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa ile Birinci Ferik Hurşit Paşa'nın başkanlıklarında Anadolu'ya iki heyetin gönderileceğini açıklamıştı.⁹⁴

Basında heyetlerin, Anadolu'nun genel durumunu yakından tetkik etmek, Kuva-yı Milliye ile temasta bulunmak⁹⁵ ve seçimler hakkında bazı yerlerden gelen şikâyetleri inceleyerek seçimlerin kanuna uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini kontrol etmek için Anadolu'ya gönderilmelerine karar

sağlama konularını mahallinde incelemek ve o bölgedeki askerî birlikleri teftiş etmek için eski Harbiye Nezareti Müsteşarı Mirliva Ahmed Fevzi Paşa görevlendirilmişti. Bkz.: **Takvim-i Vekayi**, 2 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁰ **İkdam**, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹¹ **Yenigün**, 23 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1; Karaca, **a.g.e.**, s. 281.

⁹² Tunaya, **a.g.e.**, s. 288-289.

⁹³ Akşin, **a.g.e.**, C. 2, s. 200.

⁹⁴ **Sabah**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1. Vakit gazetesinde, bu heyetlerden birinin eski Bahriye Nazırı Birinci Ferik Hurşit Paşa'nın, diğerinin de eski Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Fevzi Paşa'nın başkanlığında olduğu kaydedilmişti. Bkz.: **Vakit**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1. Söz konusu iki heyetin görünmeyen amacı, hükûmete bağlılığı güçlendirmek ve Heyet-i Temsiliye'nin gücünü zayıflatmaktır. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, s. 207.

⁹⁵ **Sabah**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

verildiği yazılmıştı.⁹⁶ Harbiye Müsteşarı Fuat Paşa da bir açıklamasında her iki heyetin görevinin Anadolu'nun genel durumunu yakından tetkik etmek ve seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılmasını sağlamak için kontrolde bulunmak şeklinde ifade etmişti.⁹⁷ Bunlardan Hurşit Paşa'nın başkanlığındaki heyette eski Sadaret Müsteşarı Emin ve Temyiz Mahkemesi üyelerinden Ömer Lûtfî Beyler bulunacaktı. Bu heyet Konya, Aydın, Bursa vilayetleriyle İzmit, Eskişehir, Karahisar-ı Sahip ve Karesi sancaklarına gidecekti. Ferik Ahmed Fevzi Paşa'nın başkanlığındaki heyette ise Temyiz Mahkemesi üyelerinden Cafer İlhamî Bey ile Fetva Emîni yardımcısı Hasan Efendi yer almaktaydı. Bu heyet de Ankara, Sivas ve Erzurum havalisine gidecekti.⁹⁸ Ancak o havaliye gidecek olan heyetin başında eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa bulunacaktı. Nitekim Meclis-i Vükela Mazbatalarında heyet başkanı Ferik Ahmed Fevzi adındaki "*Ahmed*" çizilerek, üzerine "*Mustafa*" yazılmıştı.⁹⁹

Sözü edilen heyetlerden birinin başkanı olan Hurşit Paşa, daha İstanbul'dayken yapmış olduğu bir açıklamasında seyahatlerinin genel anlamıyla bir teftişten ibaret olduğunu, askerî ve mülkî bütün durumu teftiş edecekleri gibi Anadolu'da yapılan seçimleri de tetkik edeceklerini ifade etmişti.¹⁰⁰ Nitekim Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, yaptığı bir açıklamada seçimlere müdahalelerin olduğuna dair kendilerine de bazı şikâyetlerin geldiğini ifade etmişti. Bunun üzerine memurlara, kanuni olmayan her türlü müdahaleye engel olacak önlemleri almaları için gereken talimat verilmişti. Ancak tam anlamıyla bir müdahalenin olup olmadığı henüz bilinmemekteydi. Bu nedenle Hurşit ve Fevzi Paşa Heyetlerinin verecekleri bilgiyle gerçekler anlaşılabilirdi.¹⁰¹

Heyetler 10 Kasım'da İstanbul'dan ayrılmışlardı. Fevzi Paşa'nın başkanlığındaki heyet, Şam vapuruyla Samsun'a doğru hareket ederken, Hurşit Paşa Heyeti de Konya'ya doğru Haydarpaşa'dan yola çıkmıştı.¹⁰² Bu heyet Konya'ya vardığında Hurşit Paşa, burada çıkan *Öğüt* gazetesine İstanbul basınına da yansıyan bazı açıklamalarda bulunmuştu. Sadece Konya için gelmediklerini ifade eden Hurşit Paşa; Aydın, Karesi, Bursa vb. gibi vilayetleri de gezeceklerini, bu bölgedeki olayları tetkik edeceklerini ve durumu kapsamlı bir şekilde hükûmete bildireceklerini açıklamıştı. Buradaki

⁹⁶ *Vakit*, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁷ *Sabah*, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁸ Akşin, *a.g.e.*, C. 2, s. 200-201; Karaca, *a.g.e.*, s. 266; *Türk Dünyası*, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; *Takvim-i Vekayi*, 8 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁹ Akşin, *a.g.e.*, C. 2, s. 202.

¹⁰⁰ *İkdam*, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

¹⁰¹ *Sabah*, 8 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

¹⁰² *Alemdar*, 10 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

seçimlerle ilgili henüz herhangi bir bilgi almadığını belirtmişti. Seçimlere müdahale edildiği yönünde bir bilgi alınması halinde ona karşı hükûmeti haberdar etmekle, doğru ve tarafsız bir seçimin yapılmasına kılavuzluk etmenin görevleri arasında olduğuna değinmişti.¹⁰³

Hurşit Paşa, Bozkır olayına¹⁰⁴ da değinmiş ve “*Biz İstanbul’dan çıktığımız zaman Bozkır hakkında tam bir malumat yok idi.*” ifadesinde bulunmuştu. Konya’da gerçekleştirilen tetkikatın, Bozkır’a gidilmesini gerektirmesi halinde oraya da gideceklerini açıklamış ve Harekât-ı Milliye vatanın mutluluğuna hizmet ettiği sürece o kuvvetten yararlanılmasını doğal karşılamıştı.¹⁰⁵ Hurşit Paşa başka bir açıklamasında, Bozkır olayı hakkında tahkikatta bulunmak için gelen heyetin gerekli görmesi halinde Bozkır’a kadar gideceğini yinelemiş ve yolsuzluk yapıldığının anlaşılması halinde seçimlerin feshedileceğini bildirmişti. Ayrıca seçimlerle ilgili olarak yapılan tahkikattan seçimlere müdahalenin olmadığı, tarafsızca ve serbestçe yapıldığı anlaşılmıştı.¹⁰⁶ Hurşit Paşa Heyeti içinde bulunan Temyiz Mahkemesi üyesi Ömer Lûtfî Bey de bazı açıklamalarda bulunmuştu. Kendisi, seçimlerde baskının olmadığını, özellikle hükûmetin hiçbir şekilde müdahalede bulunmadığını ifade etmişti. Sadece bazı insanların seçimleri kazanmak için para kullandıkları haberi verilmişti. Bu kez de “*adem-i müdahaleden*” dolayı şikâyetler olmuştu. Öyle ki mebus seçimlerinin tamamen halkın oyuna ve keyfine bırakılması, buna uygun olmayan kişilerin de mebus olmalarına fırsat vermemekteydi. Ancak kanun, müdahalenin zararını faydasından daha kuvvetli gördüğü için buna kesinlikle izin vermemekteydi. Bu nedenle Ömer Lûtfî Bey, milletin yazgısını ellerine teslim edeceği kişileri doğru seçmesi gerektiğini vurgulamıştı.¹⁰⁷

Heyet, Konya’da görevini tamamlayıp buradan ayrılacağı sırada Hurşit Paşa, *Öğüt* gazetesine tekrar bir açıklamada bulunmuştu. Bu çerçevede heyet, Bozkır olayıyla ilgili olarak saf halkın bazı amaçlarla aldatılması sonucunda bu olayın çıktığı kanısına varmıştı. Ayrıca Hurşit Paşa, Kuva-yı Milliye’nin hükûmete müdahale edecek tarzda bir hareketini görmediklerine

¹⁰³ **İkdam**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; **Vakit**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; M. Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken-Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılışına**, İkinci Kitap, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965, s. 148-149.

¹⁰⁴ Bozkır olayıyla kastedilen, 27 Eylül - 4 Ekim 1919 tarihlerinde gerçekleşen Birinci Bozkır isyanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, C. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 9-17.

¹⁰⁵ **İkdam**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; **Vakit**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 149; Karaca, **a.g.e.**, s. 287.

¹⁰⁶ **Yenigün**, 19 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

¹⁰⁷ **Yenigün**, 19 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; Karaca, **a.g.e.**, s. 287.

ve para topladıkları yönündeki söylentilerin doğru olmadığına değinmişti. Hayırlı bir amaç için yardım parası toplanır ve o amaç için harcanırsa buna kimsenin bir şey söyleyemeyeceğini ifade etmişti.¹⁰⁸ Hurşit Paşa ve beraberindekiler, daha sonra Konya'dan Karahisar-ı Sahip'e geçmişlerdi. Hurşit Paşa, burada yaptığı açıklamada kendilerinin daha önce Anadolu'ya gönderilmiş olan Nasihat Heyetleri¹⁰⁹ gibi olmadıklarını ifade etmiş ve “*Biz nasihatçi değiliz; tetkikçiyiz, teftişçiyiz...*” saptamasında bulunmuştu. İstanbul'dan doğrudan Konya'ya geldiklerini ve altı gün kaldıktan sonra Karahisar-ı Sahip'e geçtiklerine değinen Hurşit Paşa; “*Bozkır'a gitmeye niyetlenmiştik; fakat hal ve vaziyet gitmeye hacet bırakmadı. Hadise biz gelmeden evvel fena şekli geçirmiştir. Mâ-ba'dını bir mahkeme kararına muhtaç gördük.*” demişti. Ayrıca parti ve cemiyet adına bazı Bozkırlıların, bir “*katal ve isyan*” gerçekleştirmeleri sonucunda halkın birbirlerini rahatsız ettiklerini ifade etmişti. Bozkır olayının “*bazı hariç mahfillerle alakadar olduğu*” söylentisine karşılık Hurşit Paşa, öyle söylendiğini kendisi de teyit etmiş ve “*gökten isyanın*” gelmediğini, bir nedeninin olması gerektiğini vurgulamıştı. İsyanın bastırıldığını ve bu olayın gerekçesini de devletin takip ve tahkik ederek sonuçlandıracağını belirtmişti.¹¹⁰

Seçimlerle ilgili olarak Hurşit Paşa, Konya'da seçimlerin düzgün bir şekilde yapıldığına ve ne hükümetin ne de şahısların zorla müdahalelerinin olmadığına değinmişti. Nitekim Karahisar-ı Sahip'e gelir gelmez buradaki seçimlerde de suiistimalin olmadığı öğrenilmişti. Hatta Konya'da Rumlardan iki ikinci seçmenin, Karahisar-ı Sahip'de de Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne mensup altı ikinci seçmenin çıktığı kaydedilmişti. Ayrıca hükümetle Kuva-yı Milliye arasında herhangi bir anlaşmazlık görmediklerini açıklayan Hurşit Paşa, her iki tarafın kendi görevini iyi bir şekilde yerine getirmeye çalıştığını

¹⁰⁸ **İkdam**, 22 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁰⁹ Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti, Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a ilhakının istendiği güçlü bir kampanyayla karşılaşp Rumların eşkıyalığını önleyemeyince unsurlar arasındaki kin ve nifakın önüne geçebilmek ve Anadolu'da güvenliği sağlayabilmek için Anadolu ve Trakya'ya iki Nasihat Heyeti göndermişti. Hükümet adına tam bir yürütme yetkisine sahip olan bu heyetlerin başında şehzadelerden birinin padişaha vekâlet suretiyle bulunması ve heyetin diğer üyeleri arasına da Ermeni ve Rumlardan kişilerin alınması uygun görülmüştü. Bkz.: M. Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, Birinci Kitap, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959, s. 64; Akşin, **a.g.e.**, s. 244, 249; Lütfi Arif Kenber, “Abdülhamidin oğlu Şehzade Abdürrahim heyeti Aydın'dan nasıl kaçtı?”, **Dün ve Bugün**, C. 1, Sayı: 7, 16 Aralık 1955, s. 4.

¹¹⁰ **Vakit**, 23 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2. Hatta Hurşit Paşa, Karahisar-ı Sahip'de çıkan İkaz gazetesinde yer alan ve İstanbul kamuoyuna İleri gazetesi aracılığıyla yansıtılan bir açıklamasında, “... *Eski hükümet olsaydı bizi Anadolu'ya göndermezdi.*” diyerek, mevcut hükümetin Damat Ferit Paşa Hükümetinden farkını ortaya koymuştu. Bkz.: **İleri**, 23 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

ifade etmişti. Kuva-yı Milliye aleyhinde herhangi bir şikâyet de bulunmamaktaydı.¹¹¹

Hurşit Paşa Heyeti, 4 Aralık'ta İstanbul'a dönerek, eski Sadaret Müsteşarı Emin Bey'le 7 Aralık'ta tetkik sonuçlarını sadrazama bildirmişti. Sadarettten ayrıldıkları sırada Hurşit Paşa yaptığı açıklamada, seyahatlerini henüz tamamlamadıklarını, İstanbul'a uğramaları gerektiği için geldiklerini, gelince de hükûmete bazı maruzatta bulduklarını ifade etmişti. Bir iki güne kadar tekrar Bandırma yoluyla Aydın, Balıkesir vb. gibi yerlere gideceklerini açıklayan Hurşit Paşa, seçimlere herhangi bir müdahalenin olmadığını ve Anadolu'nun genel durumunun iyi olduğunu belirtmişti.¹¹² Heyet, 13 Aralık'ta tekrar Anadolu seyahatine çıkarak Balıkesir'e gitmişti.¹¹³ Balıkesir ve Bandırma havalisindeki tahkikatını tamamladıktan sonra 30 Aralık'ta İstanbul'a dönmüştü. Nitekim Hurşit Paşa, aynı gün sadrazama teftişte bulunduğu yerler hakkında ayrıntılı bilgi vermişti. Heyet üyelerinden Emin Bey de Dâhiliye Nazırına açıklamalarda bulunmuştu.¹¹⁴ Bununla birlikte heyet, 1 Ocak 1920'de Karahisar-ı Sahip'e gitmek üzere tekrar İstanbul'dan ayrılmıştı.¹¹⁵ Heyet İstanbul'a döndükten sonra gözlemlerine ait raporunu Dâhiliye Nezaretine sunmuştu. Hatta Hurşit Paşa basına yaptığı açıklamada, Anadolu'nun durumunun oldukça iyi olduğunu ve tekrar Anadolu'ya gitmeyeceğini ifade etmişti.¹¹⁶

Hurşit Paşa Heyeti'yle aynı anda Anadolu'ya giden diğer heyet, Fevzi Paşa'nın başkanlığında idi. Bu heyetin çalışmaları hakkında Dâhiliye Nezaretine birçok telgraf ulaşmıştı. Bu telgraflardan ilki, Zonguldak'la ilgiliydi ve buradaki seçimlere hiçbir müdahalenin olmadığı bildirilmişti. Amasya ile ilgili olan telgrafta, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin iyi olduğu ve memurlar hakkında hiçbir şikâyetin olmadığı belirtilmişti. Ayrıca yöre halkının saltanat ve hilafet makamına bağlı olduğu ve seçimlere müdahalenin olmadığı açıklanarak, Teşkilât-ı Milliye'nin idari işlere kesinlikle karışmadığı bildirilmişti. Tokat'la ilgili olan telgrafta ise burada Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında herhangi bir anlaşmazlığa rastlanılmadığı, her iki tarafın seçimlere katıldığı ve halkın hükûmete sadık ve yardımcı olduğu belirtilmişti. Ayrıca Muhasebeci Ahmed Efendi'nin memuriyetini ihmal ettiği

¹¹¹ **Vakit**, 23 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2. Hurşit Paşa'nın, Söz Birliği gazetesine yaptığı seçimlerle ilgili açıklamayı İkdâm gazetesi sütunlarına taşımıştı. Bkz.: **İkdâm**, 26 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken-Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılışına**, s. 149.

¹¹² **Sabah**, 6 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 4; **Vakit**, 8 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

¹¹³ **Alemdar**, 14 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

¹¹⁴ **Vakit**, 31 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2.

¹¹⁵ **Alemdar**, 2 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; **İleri**, 2 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 4.

¹¹⁶ **Tasvir-i Efkâr**, 6 Şubat 1336/1920, s. 1.

ve daha henüz adaylığını koymadan kendi lehinde oy vermeleri için bazı müdahalelerde bulunduğu açıklanmıştı. Hatta bu mesele hakkında tahkikatta bulunulması için oraya müfettiş gönderilmesi istenmişti. Sivas'la ilgili olan telgrafta, teftişin devam ettiği yazılmakta, güvenliğin oldukça iyi olduğu ve unsurlar arasında iyi ilişkilerin sürdüğü belirtilmekteydi.¹¹⁷

Heyet, Sivas'a vardktan sonra Tokat'taki seçimlerle ilgili Bâb-ı Âlî'ye bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta da seçimlerde suiistimalin olmadığı, sadece liva muhasebecisinin kendi adına nüfuz sahibi olmaya çalıştığı yinelenmiş ve Rumlarla Ermenilerin büyük bir memnuniyetle seçimlere katıldıkları bildirilmişti.¹¹⁸ Fevzi Paşa Heyeti, Erzurum ve havalisine gittiğinde de kesinlikle herhangi bir müdahalede bulunulmadan seçimlerin gerçekleştirildiğine ve Anadolu'nun genel durumunun yolunda gittiğine dair raporlar göndermişti.¹¹⁹ Fevzi Paşa başka bir telgrafında ise Bayburt seçimleri hakkında açıklamada bulunarak, seçimler sırasında yapıldığı ileri sürülen müdahalenin söz konusu olmadığını bildirmişti.¹²⁰ Ayrıca Fevzi Paşa, Trabzon'dayken *İstikbâl* ve *İkbâl* gazetelerine çeşitli açıklamalarda bulunmuş ve bunlar *Vakit* gazetesince aktarılmıştı. Buna göre Fevzi Paşa, teftişe memur edildiği bölgede seçimlerin kanun çerçevesinde ve serbestçe gerçekleştirildiğini söylemişti. Ufak tefek bazı şikâyetlerin dışında kanunsuz hiçbir hareketin görülmediğini ve seçimlerle herkesin ilgilendiğini açıklamıştı. Bunun yanı sıra Müdâfaa-i Milliye'nin seçimlere etki etmeye çalıştığı söylentisini tahkik ettiklerini belirten Fevzi Paşa: "*Ahali üzerlerinde tesir yapılmadığını ekseriyetle bildirmişlerdir. Bazıları bir takım şikâyâtta gerçi bulundular; fakat bunlar müspet bir delil gösteremediler. Neticede bu şikâyât propaganda mahiyetini aşamadı. Ahali bu defaki intihabattın şimdiye kadar yapılmış olan intihabattan çok serbest ve çok müsait şerâit dâhilinde cereyan ettiğini ifade etti.*" demişti.¹²¹

Teşkilât-ı Milliye kuvvetine dayanan bazı kişiler arasında mebus seçilenlerin ve seçilmeyenlerin de bulunduğuna değinen Fevzi Paşa'ya göre halk mebus seçtiği kişileri onların kişiliklerine güvenerek vicdani bir hisle seçmişti. Ayrıca teftişte buldukları yerlerdeki güvenlik son derece iyi durumdaydı. Burada görüştükleri her sınıf halk da güvenlikten memnun olduklarını kendilerine iletmişti. Hatta Fevzi Paşa, Anadolu'yu beklediklerinin üstünde bir sakinlik içerisinde buldukları için memnun olduklarını

¹¹⁷ **Yenigün**, 29 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

¹¹⁸ **Vakit**, 28 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

¹¹⁹ **İleri**, 19 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 4; Karaca, **a.g.e.**, s. 279, dipnot 1143.

¹²⁰ **Vakit**, 21 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2.

¹²¹ **Vakit**, 10 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3.

açıklamıştı.¹²² Böylece heyetler, tetkikleri sonucunda genel olarak seçimlerin usulüne uygun bir şekilde gerçekleştirildiğini hükûmete bildirmişlerdi.

3. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Açılması

Padişahın iradesiyle 21 Aralık 1918'te kapatılan Mebusan Meclisi, gerçekleştirilen seçimler sonucunda 12 Ocak 1920'de dördüncü seçim döneminin ilk toplantısını yapmak üzere toplanmıştı.¹²³ ARMHC'nin başarısıyla sonuçlanan seçimlerin sonrasında toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılışı üzerine Mustafa Kemal Paşa, ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Meclis Başkanlığına bir tebrik telgrafi göndermişti. Söz konusu telgrafta, Heyet-i Temsiliye'nin millî yazgıyı en meşru ve kanuni tetkik ve muhakeme organı olan Meclis'e bırakmış olmakla mutlu olduğunu kaleme almıştı. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Teşkilâtı altında kuvvetlerini, emellerini ve ruhlarını birleştirmiş olan milletin, o günden itibaren sadece kendi iradesini temsil edip hâkim kılacak olan bu Meclis'in bekçisi olduğuna vurgu yapmıştı.¹²⁴

Bilindiği üzere Sivas Kongresi'nde kararlaştırılan ilkeler doğrultusunda bir barış antlaşması yapabilmek için Meclis'te güçlü bir Müdâfaa-i Hukuk Grubu oluşturulması doğrultusunda Ankara'da verilen karar gerçekleştirilememişti. Müdâfaa-i Hukuk Grubu yerine Rauf Bey ve arkadaşları, Felâh-ı Vatan isminde bir grup oluşturmuşlardı.¹²⁵ Refi' Cevad daha hiçbir iş yapmadan Meclis'te Rehâ-yı Vatan ismiyle bir grup kurulmasını yadırgamıştı. Bu, âdeta doğmadan çocuğun ismini koymaya benzemekteydi. Bu grubun bütün millete mal olmasını dilemekle birlikte grubun varlığını Harekât-ı Milliye'den aldığını ve asıl hayat kaynağının İttihat ve Terakki olduğunu da vurgulamıştı. Yazar, Harekât-ı Milliye'den doğan bu grubun karşısında çok güç bir zamanda iktidara getirilen Ali Rıza Paşa Hükûmetinin bulunduğunu kaydetmişti. Bu hükûmetin içerisindeki hiç kimse makam düşkününü insanlar olmadığı gibi hepsi mevkilerinden çekilmesini bilecek nitelikteydi.¹²⁶

¹²² Aynı yer. Heyet, 6 Ocak 1920'de Trabzon'dan İstanbul'a dönmüştü. Bkz.: **Peyam-ı Sabah**, 7 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3; Karaca, **a.g.e.**, s. 281.

¹²³ Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 53; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 72.

¹²⁴ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 175; **İkdam**, 20 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 2; **Yenigün**, 20 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

¹²⁵ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 78; Salim Gökçen, **Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası**, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s. 82-83.

¹²⁶ Refi' Cevad, "Rehâ-yı Vatan ...", **Alemdar**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1. Refi' Cevad, Felâh-ı Vatan yerine Rehâ-yı Vatan'ı kullanmaktadır.

Meclis'in açılışının ardından mebuslar arasında özel olarak yapılan toplantılarda hükûmetin konumu görüşülmüştü. Nitekim bu görüşmeler sırasında iç ve dış siyasete dair bazı meselelerde hükûmet üyelerinden birkaçının Meclis'le aynı fikirde olmadıkları anlaşılmıştı. Ayrıca Felâh-ı Vatan Grubu'ndan 90 mebus, hükûmet içerisinde değişiklik yapılması halinde hükûmete güvenoyu vermeyi kararlaştırmıştı. Hatta bu 90 mebus adına Mebusan Meclisi Reisi Reşat Hikmet Bey sadrazamla görüşerek grubun görüşlerini kendisine açıklamıştı.¹²⁷ Sadrazam ile bazı vekiller, Meclis'te okunacak programın Felâh-ı Vatan Grubu'nun görüşlerine uygun bir şekilde düzeltilmesinde bir sakınca görmezken diğer bazı vekiller ise buna razı olmamışlardı. Bu nedenle Dâhiliye Nazırı Şerif ve Hariciye Nazırı Reşit Paşalarla Adliye Nazırı Mustafa Bey, hükûmetin Meclis'le ortak hareket edebilmesi için 8 Şubat'ta istifa etmişlerdi. İstifalar sonucunda Dâhiliye Nezaretine Hüdavendigâr Valisi Hazım, Hariciye Nezaretine eski Sofya sefiri Safa, Adliye Nezaretine de baş müdde-i umumi Kâzım Beyler atanmışlardı. Felâh-ı Vatan Grubu ile hükûmet arasında da anlaşma sağlandığı için hükûmet, 9 Şubat'ta Meclis'e giderek programı okumaya karar vermişti.¹²⁸

Ancak Ali Kemal, Meclis'te hükûmetin programını okuyup güvenoyu almasından önce Anadolu'da çıkan bazı gazetelerden edinilen haberlere dikkat çekmişti. Buna göre Kuva-yı Milliye'nin iç ve dış siyaset anlayışı ile mevcut hükûmetin temkinli siyaseti birbirine uymadığı gibi Kuva-yı Milliyeciler, Meclis'te çoğunluğu oluşturdukları için Heyet-i Vükelayı güvensizlik oyuyla çekilmeye zorlayacaklardı. Ali Kemal'e göre böylesi bir durumda, Kuva-yı Milliye'nin elebaşlarından yani Mustafa Kemal, Rauf, Kara Vasıf ve Bekir Sami Beylerden oluşan bir heyet kurulacaktı. Ya da bu derece ileri gidilmeden İzzet, Cemal ve Cevat Paşalardan oluşan bir heyet hükûmetin başına geçebilecekti.¹²⁹ Ayrıca Ali Kemal; Meclis, Teşkilât-ı Milliye ve hükûmetin günlerden beri birbirlerine girdiğini, alttan alta gizli celseler, tartışmalar ve düzenlemeler yaptıklarını kaydetmişti. Hatta Ali Kemal, Meclis'te çoğunluğu oluşturan Kuva-yı Milliye destekçilerinin, hükûmeti devirerek diledikleri gibi bir hükûmet kurmak istediklerini ileri sürmüş ve bu isteğin gerçekleşebileceği bir ortamın olup olmadığını sorgulamıştı. Çünkü Kuva-yı Milliye'den olan bir Harbiye Nazırını [Cemal Paşa kastedilmektedir.] koruyabilmenin kolay olmadığı anlaşılmıştı. O yüzden bu kuvvetlerin daha dikkatli davranarak, Ali Rıza Paşa ile uzlaşması gerekmektedir. Bu uzlaşma sonucunda Kuva-yı

¹²⁷ **Yenigün**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹²⁸ **Yenigün**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1; **Vakit**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1; **İkdam**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹²⁹ Ali Kemal, "Hükûmet İçin Kabiliyet İster", **Peyam-ı Sabah**, 1 Şubat 1336/1920, s. 1.

Milliye'nin bazı nazırları değiştirebilme ihtimali de söz konusuydu. Ancak memleketin durumu göz önüne alınacak olunursa Ali Rıza Paşa bu değişikliği kabul etmekte tereddüt yaşayacaktı. Nitekim Ali Kemal'e göre Ali Rıza Paşa, tüm iyi niyet ve uysallığına rağmen ne yaparsa yapsın bazı "*Kuva-yı Milliye dilaverlerini, hele yordakçılarını*" zor arkadaşlığa kabul edecekti. O halde şu iki seçenekle karşı karşıya gelinecekti: Ya Heyet-i Vükela olduğu gibi görevde kalacaktı ya da Heyet-i Vükelada önemsiz bazı değişiklikler yapılacaktı.¹³⁰

Diğer yandan Refi' Cevad'a göre Ali Rıza Paşa Hükûmeti, o günlerde memleketin ihtiyacı olan hükûmetlerin en tarafsızıydı. Bu hükûmet, Harekât-ı Milliye'nin haksız isteklerini dikkate almakla birlikte onu meşru bir gözle değerlendirecek ve anormalliklerine karşı bir "*fren*" hizmetini görecekti. Bu nedenle Harekât-ı Milliye'nin hükûmete minnettar olması gerekirken büsbütün muhalif bir tutum içerisine girmişti ve bunun sonucunda hükûmet erkânından birkaç kişi çekilmişti.¹³¹ Dolayısıyla Rehâ-yı Vatan Grubu daha ilk hareketinde ismiyle çelişen bir eyleme yönelmişti. Yazar, hükûmetin tasfiye edilmesini doğru bulmazken hükûmetin içerisine mebuslardan hiç kimsenin alınmamasını ise doğru buluyordu. Çünkü hükûmetten önce mebusanın tasfiyesi gerekliydi. Mevcut şartlarda hükûmete dışarıdan birinin dâhil olması mümkün olmadığı gibi buna istekli olan kimse de yoktu. Ona göre bu ortamda, Rehâ-yı Vatan Grubu'nun "*ufak bir çevirme hareketine*" şahit olunacaktı. Hükûmetten herkesçe bilinen kişiler çekildikten sonra ismi çok öne çıkmamış bir İttihatçı gelecek ve işte o zaman hükûmet mebusların istedikleri gibi bir hükûmet haline gelecekti. Yaşanan istifalardan sonra bu tür bir hükûmetin de önü açılmışti.¹³²

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın görevinden istifa etmesinden¹³³ sonra yerine atanan Fevzi Paşa, *Peyam-ı Sabah* gazetesi yazarlarından biriyle bir mülakat gerçekleştirmişti. Yazar, Fevzi Paşa'dan hükûmetle Kuva-yı Milliye arasındaki durumun ne olduğuna dair kendisinin düşüncelerini öğrenmek istemişti. Bunun üzerine Fevzi Paşa, yazarın sorusuna bir düzeltme yaparak söze başlamış ve hükûmetle Kuva-yı Milliye arasındaki durumun değil, hükûmetle Mebusan Meclisi arasındaki durumun hükûmet programının okunmasından sonra netlik kazanacağını açıklamışti. Bu konuyla ilgili daha

¹³⁰ Ali Kemal, "Meclis-i Mebusan'ın Dertleri", *Peyam-ı Sabah*, 9 Şubat 1336/1920, s. 1; Sarıhan, *a.g.e.*, s. 368.

¹³¹ Refi' Cevad; Dâhiliye, Hariciye ve Adliye Nazırlarının istifalarını kastetmektedir.

¹³² Refi' Cevad, "Rehâ-yı Vatan ...", *Alemdar*, 9 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹³³ Üç Yüksek Komiser, Kuva-yı Milliye'ye yardım etmekle suçladıkları Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın istifa etmesini, Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın da değiştirilmesini hükûmete verdikleri notada istemişti. Bunun üzerine Paşalar, 21 Ocak 1920'de görevlerinden istifa etmişlerdi. Bkz.: Sarıhan, *a.g.e.*, s. 330, 335-336.

fazla bir şey söyleyemeyeceğini de sözlerine eklemiştir.¹³⁴ Fevzi Paşa, Kuva-yı Milliye ile hükûmet arasındaki ilişkilerin hangi evrede olduğuna dair kendisine sorulan başka bir soruya da benzer bir cevapta bulunarak şunları söylemiştir: “*Kuva-yı Milliye ile hükûmet arasındaki münasebata artık Meclis-i Mebusan tavassut etmektedir ve Harekât-ı Milliye’deki cereyanlar tamamen Meclis’e intikal etmiştir. İrade-i milliyeyi temsil eden mebuslarla hükûmet arasında henüz resmî temas vuku bulmadı. Aradaki münasebat, beyanname okunduktan sonra başlayacaktır.*”¹³⁵

Meclis’te hükûmet programı, Sadrazam Ali Rıza Paşa tarafından okunmuş ve Paşa, çalışma arkadaşlarıyla birlikte hükûmet sorumluluğunu üstlendikleri zaman memleketin durumunun herkesçe bilindiğini ifade ederek söze başlamıştı. Hükûmetin, seçimleri hemen yaptırarak Mebusan Meclisi’ni toplamak ve haberleşmelerin kesilmesi olayına kadar ilerleyen hükûmet merkeziyle Anadolu arasındaki uzaklaşmayı gidermek gibi çok önemli iki meseleyle karşı karşıya bulunduğunu açıklamıştı. Nitekim hükûmet, hemen bu meseleler üzerine eğilerek merkezle Anadolu’nun haberleşmelerini ve Mebusan Meclisi’nin toplanmasını sağlamıştı. Millî irade, Meclis’te temsil edildiğinden artık meşrutiyet usullerine uygun harekete engel olacak hiçbir nokta kalmamıştı. Böylece millî iradenin, Meclis’te toplandığı belirtilerek Heyet-i Temsiliye’nin yetkisizliği anlatılmak istenmişti. Ayrıca sadrazam, siyasî topluluklara karşı tarafsız kalınacağını, cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın herkesin hakkının korunacağını ve güvenliğin sağlanmasına çaba harcanacağını belirtmişti. Meclis’te saltanat, hükûmet ve millet “*yek-dil ve yek-cihet*” olarak temsil edilmekteydi. Ayrıca devlet idaresinde yeni düzenlemelerin yapılmasının gerekli görüldüğü ve bunun için de vilayetlere geniş yetkiler verilmesinin düşünüldüğü ifade edilmişti. Bunun yanı sıra memleketteki huzursuzluğu giderecek olan barış anlaşmasının yapılmasında Wilson Prensiplerine dayanılarak, açık ve meşru hakların alınmasına ve korunmasına çalışılacaktı.¹³⁶ Meclis’te program müzakere edildikten sonra Sadrazam Ali Rıza Paşa, 2 ret oyuna karşılık 104 oyla Meclis’ten güvenoyu almıştı.¹³⁷

Meclis’te okunan programa ilişkin dönemin yazarları çeşitli yorumlarda bulunmuşlardı. Bu çerçevede Refi‘ Cevad, hükûmetin programını çok hafif ve belirsiz bulmuştu. İlk olarak programda geçen, Anadolu ile haberleşmenin

¹³⁴ **Peyam-ı Sabah**, 6 Şubat 1336/1920, s. 1; Akşin, **a.g.e.**, C. 2, s. 403, dipnot 135.

¹³⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 8 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹³⁶ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 63-64; Güneş, **a.g.e.**, s. 15-17; Sarıhan, **a.g.e.**, s. 367. Hükûmet programı için ayrıca bkz.: İleri, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; **Peyam-ı Sabah**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1-2; **Yenigün**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; **Sebilürreşad**, C. 18, Sayı: 458, 12 Şubat 1336/1920, s. 192.

¹³⁷ Güneş, **a.g.e.**, s. 17, 24.

tekrar sağlanması konusuna değinen yazara göre haberleşme zaten kesintiye uğramamıştı ve hükümet kurulmadan önce haberleşme, Harekât-ı Milliye temsilcileri tarafından yapılıyordu. O gün de aynı şekilde devam etmekteydi. Bu nedenle aslında haberleşmenin iadesi demek, Harekât-ı Milliye'nin olağandışı hareketlerinden şikâyet edebilmektir ki, bu henüz yapılamamıştı. Nitekim Niğde'den gönderilen ve Harekât-ı Milliye'nin yaptıklarından söz eden bir mektup, kendilerine ancak elden ulaştırılabilmmişti. Bu açıdan haberleşmenin iadesi ancak Harekât-ı Milliye'nin lehindeki değerlendirmeleri ilgilendiriyor ve onların aleyhindeki haberleşme o derece kolaylıkla yapılamıyordu. Yazar, yine programda geçen, millî iradenin Mebusan Meclis'inde tecelli ettiği fikrine de karşı çıkmaktaydı. O gün hükümetin tasfiye edildiği söyleniyordu; oysa asıl tasfiye edilmesi gereken Meclis'in kendisiydi. Çünkü bu Meclis milleti temsil etme kuvvetinden yoksundu. Programdaki bir eksiklik de Harekât-ı Milliye'den hiç söz edilmemesiydi. Hükümetin bu konudan ayrıntılarıyla bahsetmesi gerekirken ne düşünüldüğü açıklanmamıştı. Harekât-ı Milliye adına yapılan olağandışı hareketler hakkında hükümetin kamuoyunu tatmin etmesi gerekiyordu. Aynı şekilde, programda savaş suçluları, tehcir ve taktik suçluları ile Harekât-ı Milliye bahanesiyle hâlâ millete zarar verenler hakkında da hiçbir söz yoktu.¹³⁸ Ali Kemal de hükümet programını ve Mebusan Meclisi'nin son oturumunda yapılan konuşmaları dinleyen bir insanda şu düşüncelerin oluşacağını kaydetmişti:

“Ferit Paşa Hükümeti sükût edeliden beri bu devletin dâhilen, hatta haricen işleri düzeldi, matlube muvafık bir yola girdi, necâtımıza ve felâhımıza dair ümitler arttı. Bütün bu mekârimin [iyi ahlakların] mevcudu ise Kuva-yı Milliye'dir, Kuva-yı Milliye ki milletin bağrından, yaşama azminden, istikbâline imanından doğmuştur... Kuva-yı Milliye ki istibdadı bir kere daha imha ederek bu mülkte hürriyeti, meşrutiyeti yeniden ihyâ kılmıştır, irade-i milliyenin hâkim-i küll olduğunu göstermiştir. Kuva-yı Milliye ki şöyledir... Kuva-yı Milliye ki böyledir...”¹³⁹

Buna karşılık kendisi bu düşüncelerin tam tersini savunmaktaydı. Ona göre Ferit Paşa Hükümeti düştüğü günden itibaren devletin iç ve dış işlerinin düzeldiğini iddia edecek hiç kimse bulunmamaktaydı. Böyle olduğunu iddia edenlerin ise Kuva-yı Milliye ile ilgilerinin olmamaları halinde mutlaka çılgın olmaları gerekmektedir. Çünkü bu kuvvetler ortaya çıktığından beri Anadolu büyük bir felaket ve zarara uğramıştı. Bunun yanı sıra Mebusan Meclisi'ndeki görüşmelerden, İttihat ve Terakki'den arta kalanlar ile Kuva-

¹³⁸ Refi' Cevad, “Hükümetin Beyannamesi”, **Alemdar**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹³⁹ Ali Kemal, “Bir Parça İnsaf!”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Şubat 1336/1920, s. 1.

yı Milliye erkânının tuhaf bir düşünce tarzlarının olduğu anlaşılmaktaydı. Çünkü onlara göre Osmanlı Devleti, ne Birinci Dünya Savaşı'na girişiyle ne de savaş sırasında memlekette meydana gelen olaylarla ilgili hesap vermeye asla zorunda değildi.¹⁴⁰

Refi‘ Cevad ile Ali Kemal’in bu muhalif görüşlerine karşılık programdan yola çıkılarak, hükûmetin yaptığı en önemli işin ne olduğuna dair bir yazı kaleme alınmıştı. Buna göre hükûmet, millî birliğin sağlanması için İzmir’in işgalinin ardından Anadolu’da ortaya çıkmış olan Kuva-yı Milliye’nin türedi¹⁴¹ bir yapı halini alma yolunda gösterdiği hareketi iki yoldan engellemişti. Bunlardan ilki, seçimleri hemen yapmak, ikincisi de Mebusan Meclisi’ni toplamaktı. Böylece bu kuvvetler kanuni ve meşru bir şekle sokulmuştu.¹⁴²

Tüm bu değerlendirmeler yapılırken Ali Rıza Paşa Hükûmeti, Meclis’te güvenoyu aldıktan sonra vilayetlere gönderdiği 14 Şubat 1920 tarihli genelgeyle âdeta Heyet-i Temsiliye’yi tehdit etmişti. Genelgede, milletin her türlü isteklerinin belireceği tek yer olan Meclis’in toplanarak çalışmaya başladığı vurgulanmıştı. Böylece meşrutiyet kurallarının bütün engel ve etkilerden uzak olarak eksiksiz bir şekilde işlemesi gerektiği için bu Meclis’ten başka bir yerde millî irade adına söz söylemenin ve bir şeyler istemenin artık mümkün olmadığı belirtilmiş ve hükûmetin işlerine müdahale şeklindeki her türlü davranışın cezalandırılacağı bildirilmişti.¹⁴³ Hükûmeti böyle bir genelge yayımlamaya iten güç, Meclis’ten aldığı güvenoyunun da etkisiyle siyasî otoritesini göstermeye ve yönetim yetkisini Heyet-i Temsiliye’ye kaptırmamaya çalışmasının bir sonucuydu.

Bu aşamada bir yazı kaleme alan ve genelde Kuva-yı Milliye lehinde yazılar yazan Ahmed Emin bile, genelgede altı çizilen noktaların isabetini hiçbir vatanperverin inkâr edemeyeceğini vurgulamıştı. Ona göre herkes aylardan beri böyle bir genelgenin yayımlanmasını sağlayacak bir ortamı sabırsızlıkla beklemişti. Mütarekeyle barış arasında geçen zamanın uyumlu bir şekilde geçirilmesi gerekirken particilik emelleri ortalığı karıştırmış ve Damat Ferit Paşa, Kanun-i Esasi’deki açık hükümlere rağmen bir “*fâsıla-i meşrutiyet devri*” oluşturarak keyfi uygulamalara başlamıştı. Memleketteki olağanüstü durumun

¹⁴⁰ Aynı yer

¹⁴¹ Türedi; umulmadığı halde yetişip sivrilen, tuttuğu oruna yakıştırılmayan kimseler için söylenmektedir. Bkz.: **Türkçe Sözlük**, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s. 807. Kuva-yı Milliye hakkında olumsuz görüş bildirenler, bu kuvvetlerin İttihatçı bir hareket olduğuna vurgu yapmak için türedi tabirini kullanmışlardır.

¹⁴² “Hükûmetin Beyannamesi”, **İkdam**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹⁴³ **Vakit**, 15 Şubat 1336/1920, s. 1; **Tasvir-i Efkâr**, 15 Şubat 1336/1920, s. 1; **Alemdar**, 15 Şubat 1336/1920, s. 1; Atatürk, **a.g.e.**, s. 505, 507.

nedenini bu fâsıla-i meşrutiyet devrinde gören yazar, Mebusan Meclisi açıldıktan ve hükûmete güvenoyu verildikten sonra bu durumun devam etmesine gerek kalmadığını düşünmekteydi. Hükûmetin etrafında toplanılmasını tavsiye ederek, onun kararlı ve sağlam bir siyaset izleyebilmesinin kolaylaştırılmasını vurgulamaktaydı.¹⁴⁴ Ali Kemal de hükûmetin genelgesini memnuniyetle karşılamış ve genelgenin uygulanmasına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştı:

“Şimdiden sonra kalkar mı kalkmaz mı, devam eder mi etmez mi, kestiremeyiz, fakat bu tamimden de anlaşıldığı üzere bir müddettir Anadolu’da iki hükûmet vardı, evvela, şu bildiğimiz hükûmet, hükûmet-i resmiye, sâniyen, Kuva-yı Milliye hükûmeti. Bu ikinci hükûmet ayrıca vergi tarh eğliyordu, asker topluyordu, hapis ediyordu, nefy ediyordu. Hâsılı lâ-yü’selü ammâ yef’al bir hükûmet, bir hükûmet-i kadire ve kahire idi.”¹⁴⁵

Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin açılmasından sonra bazı hükûmet üyeleri Kuva-yı Milliye ile ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardı. Nafia Nazırı Ahmed Abuk Paşa, Kuva-yı Milliye denilen teşkilâtın sırf Türklerin namus ve hayatını savunmak için kurulduğuna değinmişti.¹⁴⁶ Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa’nın 8 Şubat’ta istifası üzerine bu görevi üstlenen yeni Dâhiliye Nazırı Hazım Bey de Kuva-yı Milliye’nin gücünü ortaya koyan önemli bir açıklama yapmıştı. Gayri mesul kuvvetleri [Kuva-yı Milliye’yi] dağıtmak için vilayetlere bir genelgenin gönderilip gönderilmediği sorusuna karşılık şu cevabı vermişti:

“Böyle bir tamimden haberim yoktur. Bu rivayetin ötede beride deveran ettiğine dikkat ettim. Bu şâyiâtı kim neşrediyor? Anadolu kuvvetlerini kim dağıtabilir? Ne ben ve ne de sadrazam buna muktedir değiliz. Hatta buna Mustafa Kemal Paşa da muvaffak olamaz. Anadolu Kuva-yı Milliyesi zaruret ile doğmuştur. Her türlü tazyik ve istibdâdı ve hayatın taht-ı tehditte olduğunu görmüş olan Anadolu ahali hukuk-ı meşruasını muhafaza için tedâfû bir tavır ve hareket ittihaz etmiştir.”¹⁴⁷

Son Osmanlı Mebusan Meclisi açıldıktan sonra Biga olayı¹⁴⁸ ya da diğer bir deyişle Ahmed Anzavur meselesi hükûmetin gündemini meşgul etmişti.

¹⁴⁴ Ahmed Emin, “Hükûmetin Tamimi”, **Vakit**, 16 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵ Ali Kemal, “Hükûmet İçinde Hükûmet”, **Peyam-ı Sabah**, 17 Şubat 1336/1920, s. 1. Lâ-yü’selü ammâ yef’al, yaptığından dolayı sorguya, suale uğramayan; Allah anlamlarındadır. Bkz.: Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 544.

¹⁴⁶ **İkdam**, 11 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁷ **İkdam**, 26 Şubat 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, s. 396.

¹⁴⁸ İzmit Mutasarrıflığında bulunmuş emekli Jandarma Binbaşısı olan Bigalı Ahmed Anzavur, Kuva-yı Milliye’ye karşı ilk isyanını 1 Ekim - 25 Kasım 1919 tarihlerinde, ikinci isyanını

Bu çerçevede hükümet, Biga olayını tahkik için bir heyet göndermişti. Mirliva Ali Rıza Paşa, eski Konya Valisi Samih Rifat ve Mülkiye Müfettişi Fahrettin Beylerle şeyhülislamlık makamından atanan bir üyeden oluşan Tahkik Heyeti, görevini tamamlayarak 25 Şubat'ta İstanbul'a dönmüştü. Heyet, öncelikle sadrazam ve Dâhiliye Nazırına raporunu sunmuştu. Bunun sonucunda Dâhiliye Nezareti artık olaya kapanmış gözüyle bakmıştı. Hatta Çanakkale mebusu Yahya Sezai Bey olay hakkında hükümetten gensoru isteğiyle Meclis Başkanlığına bir önerge vermişti. Ancak Dâhiliye Nazırıyla yaptığı görüşme sonrasında olayın memlekete zarar vermeyecek şekilde sonuca bağlandığını öğrenince önergesini geri almıştı.¹⁴⁹ Biga olayı, bazı yazarlara Kuva-yı Milliye'yi eleştirmeleri için bir fırsat vermişti. Nitekim Ali Kemal, Karabiga'da yaşanan kötü olay üzerine hükümetin oraya bir Tahkik Heyeti gönderdiğine işaret etmiş ve burada yapılacak olan tahkikatın âdilâne olmasını istemişti. Yazara göre öncelikle Edremit Kaymakamı Hamdi Bey'in kim olduğunun basın aracılığıyla tüm memlekete bildirilmesi gerekmektedir. Daha sonra, hangi yetkiyle halka baskı yaptığı ortaya çıkarılmalıydı. Tüm bu noktalar dikkate alındığında, bu tarz çetelere [Kuva-yı Milliye'ye] karşı halkın kendini korumasının meşru olduğu da anlaşılmaktaydı.¹⁵⁰

Bu sırada Dâhiliye Nezareti ise Biga olayıyla ilgili bilgi almak için Biga Mutasarrıfı Vehab Bey'i İstanbul'a davet etmişti. Böylece Tahkik Heyeti raporuyla mutasarrıfın vereceği bilgi karşılaştırılarak gereken önlemler alınacaktı. Mutasarrıf, 25 Şubat'ta Dâhiliye Nazırına olay hakkında bilgi verdiği gibi *Yeniğün* gazetesine bir açıklamada bulunarak, olayı "*âdi bir şekavet meselesi*" olarak nitelendirip Kuva-yı Milliye'nin o civar halkından para topladığına dair basında geçen haberlerin tamamen uydurma olduğunu açıklamıştı.¹⁵¹ Ancak *Alemdar* gazetesinde çıkan bir haberde, Biga civarındaki Kuva-yı Milliye'nin 120.000 lira topladığından bahsedilmesine karşın Dâhiliye Nazırı böyle bir şeyin olmadığı karşılığını vermişti. Refi' Cevad ise bu cevabı doğru bulmamakta ve açıklanması gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü ona göre Kuva-yı Milliye her tarafta halka vergi koyduğu gibi Biga'da da 120.000 lira vergi koymuştu. Biga'da çıkan olaylara da halktan istenilen bu vergi neden olmuştu ki bu mesele küçük bir araştırma sonucunda anlaşılabilirdi. Ayrıca Çanakkale mebusu Yahya Sezai Bey'in Biga olayı hakkında verdiği önerge de kendilerini teyit ediyordu. Bu önergenin içeriği genel olarak şu şekildeydi:

ise 16 Şubat - 16 Nisan 1920 tarihlerinde gerçekleştirmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, s. 17-22, 27-42.

¹⁴⁹ **Yeniğün**, 26 Şubat 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁰ Ali Kemal, "Hükümet Adaletle Kaimdir", **Peyam-ı Sabah**, 26 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹⁵¹ **Yeniğün**, 26 Şubat 1336/1920, s. 2.

1. Bölgedeki halktan zorla asker ve yüz binlerce lira toplayanlara karşı halk karşı çıkmaktadır. Gayri meşru kuvvetlerin yaptığı bu tür olayların derhal durdurulması gereklidir.

2. Çanakkale livasına bağlı diğer kazalarda da bu çeşit olaylara rastlanılması halinde böyle kritik ve önemli bir bölgede bu olaylara meydan verilmemesi gerekmektedir.

3. Öteden beri güvenlik konusunda da ciddi sıkıntılar yaşandığından bu konuda hangi önlemlerin alındığının Dâhiliye Nezareti tarafından aydınlatılması istenmektedir.¹⁵²

Hatta *Alemdar* gazetesindeki bir yazıda, o bölgedeki Hareketçilerin istedikleri gibi asker, vergi ve îâne toplamalarını İttihatçı gazetelerin, Anzavur Bey'in bir tertibi gibi gösterdiklerini ileri sürülmüştü. Öyle ki İttihatçı gazeteler tarafından olaylar maksatlı haber ve yorumlar eşliğinde verildiği gibi Dâhiliye Nazırı da bu yorumlara kapılmıştı. Ancak gerçeklerin üzerini örtmek mümkün olmadığından olayların doğrusu, Çanakkale mebusu Yahya Sezai Bey'in önergesiyle ortaya çıkmıştı.¹⁵³

Tüm bu muhalif görüşlere karşın Biga'da meydana gelen isyan, sadece Kuva-yı Milliye adına toplanılmak istenen para yardımıyla ilgili değildi. İsyanın gerçek nedeni, Kuva-yı Milliye'nin gelişmesine ve güçlenmesine fırsat vermeden onu boğmaktı. Buradaki amaç ise Ali Rıza Paşa Hükümetini güç durumda bırakarak istifaya zorlamak ve Kuva-yı Milliye aleyhine her türlü düzenlemelerde bulunabilecek Damat Ferit Paşa'yı yeniden hükümetin başına geçirmektir.¹⁵⁴

Yine bu dönemde Kuva-yı Milliye'yi karalamaya yönelik ilginç bir girişim söz konusuydu. *Alemdar* gazetesi 24 Şubat 1920 tarihli sayısında Konya'dan 53 kişinin imzasının bulunduğu bir telgraf yayımlamıştı.¹⁵⁵

¹⁵² Refi' Cevad, "Dâhiliye Nazır-ı Muhteremî Bey Efendi Hazretlerine", *Alemdar*, 26 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹⁵³ "Hakikati Gizlemekle Derde Deva Bulunmaz!", *Alemdar*, 27 Şubat 1336/1920, s. 1. Refi' Cevad ile *Alemdar* gazetesinin önergeden yola çıkarak yaptıkları değerlendirmelere karşın, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi'nde Yahya Sezai Bey'in Biga olayına ilişkin bir önergesine rastlanmamıştır. Bkz.: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_mmb.tutanak_hazirla?v_meclis=61&v_donem=4&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Takrirler&v_altbaslik=&v_mv=YAHYA%20SEZA%DD%20BEY&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=, Erişim Tarihi: 16.01.2021.

¹⁵⁴ Kâmil Su, *Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara, 1984, s. 216.

¹⁵⁵ *Alemdar*, 24 Şubat 1336/1920, s. 1. Telgrafta, "Anadolu Müdafaa-i Milliye Cemiyeti" adı altında millî hakları ayaklar altında çiğnemekten utanmayan ve memlekette daha akitilacak mazlum kanı, çalınacak yetim malı kaldığını düşünerek, efendilerini tekrar devlet idaresine getirmek amacıyla yeniden isyan eden "İttihat bendelerinin" memleketi son bir kez daha

Bunun üzerine Konya mebuslarından bazıları bu telgrafta tarih belirtilmemesinden hareketle telgrafın eski olduğunu düşünerek bu telgrafi eleştirmişlerdi. Yaşanan bu olay üzerine *Alemdar* gazetesi, telgrafi 25 Şubat 1920 tarihli sayısında telgrafın 22 Şubat tarihli olduğu kaydını düşerek tekrar yayımlama gereğini duymuştu.¹⁵⁶ Gazetenin bu düzeltmesine karşın *Yenigün* gazetesi, telgrafın 16 Eylül 1919 tarihinde [gerçekte ise 18 Eylül 1919'da çekilmiştir.] Konya Valisi'nin fesat dolu telkinleri üzerine çekildiğini ileri sürmüştü. Böylece *Yenigün* gazetesi, eski bir telgrafın yeniymiş gibi gösterildiğine dikkat çekmişti. Bunun yanı sıra eski telgrafa zamanında imza koymuş olanlar adına iki yeni telgraf *Yenigün* gazetesine gönderilmişti. Burada, altı ay önceki telgrafın yeniden çekilmişçesine *Alemdar* gazetesinde yayımlanmasının Konya halkını oldukça üzdüğü ifade edilmişti. Özü sözü bir olan Konyalıların, Kuva-yı Milliye'yi bütün ruhlarıyla takdir ettikleri ve onun iyi hizmetlerine imanları kadar da emin oldukları açıklanmış, bundan dolayı *Alemdar* gazetesinin söz konusu o yayınları memleketin selâmeti açısından tekzip edilmişti.¹⁵⁷

4. Ali Rıza Paşa Hükûmetinin İstifası

Ali Rıza Paşa Hükûmeti, İtilaf Devletlerinin giderek artan baskısı ve gündün güne Ankara ile bozulan ilişkileri nedeniyle bir bunalım yaşamıştı. Maraş olaylarını bahane eden İtilaf Devletlerinin baskısı hükûmeti çalışamaz hale getirmişti. Üstelik 3 Mart 1920'de, Yunanlıların taarruza geçerek Gölcük Yaylası ile Bozdağ'ı işgal etmesi Ali Rıza Paşa'nın istifa kararı almasına neden olmuştu.¹⁵⁸ Hükûmet 3 Mart 1920'de istifa etmesine karşın¹⁵⁹ yeni hükûmet kurulana değin vekâleten işleri idare etmişti. Hükûmetin istifa haberi Anadolu'da büyük bir heyecan yaratırken Anadolu'dan İstanbul'a çekilen telgraflarda, millî amaçlara aykırı olmayan ve bu amaçlara hakkıyla hizmet edecek bir hükûmetin kurulması isteği bildirilmişti.¹⁶⁰ Mebusan Meclisi Reisi Celaleddin Arif Bey de 6 Mart'ta padişahı ziyaret ederek, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen bu telgrafları padişaha sunmuştu. Bunun üzerine padişah, Ali Rıza Paşa Hükûmetinde Bahriye Nazırı olan Salih Paşa'yı yeni hükûmeti

ölüme sevk edecek olan bu canice hareketlerine Konya halkının katılmadığı ve katılmayacağı vurgulanmıştı. Ayrıca vatanla ilgileri olmayanların "*harekât-ı bâğyânelerine*" şiddetle muhalefette bulunulacağı ve onlarla savaşılacağı bildirilmişti. Bu nedenle hareketin yok edilmesi için gerekenin yapılması sabırsızlıkla beklenmekteydi. Bkz.: *Alemdar*, 19 Eylül 1335/1919, s. 1.

¹⁵⁶ *Alemdar*, 25 Şubat 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁷ *Yenigün*, 6 Mart 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁸ Şahingöz, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵⁹ *İkdam*, 4 Mart 1336/1920, s. 1; *Peyam-ı Sabah*, 4 Mart 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁰ *İkdam*, 6 Mart 1336/1920, s. 1; *İleri*, 6 Mart 1336/1920, s. 1; *Yenigün*, 6 Mart 1336/1920, s. 1. Telgraflar için bkz.: Şahingöz, *a.g.e.*, s. 71-232.

kurmakla görevlendirmek zorunda kalmıştı.¹⁶¹ Telgraf konusu Ali Kemal'in de gündeminde yer almış ve yazar, hükûmetin istifasından sonra “*eşkîya zümresinin*” [Kuva-yı Milliyecilerin] telgrafhaneler ellerinde olduğu için Anadolu'nun her köşesinden çeşitli makamlara Damat Ferit Paşa korkusundan dolayı tuhaf telgraflar çektiğini ileri sürmüştü. Bu hareket en fazla Mebusan Meclisi'nde iyi bir şekilde kabul edilmiş, hatta alkışlarla karşılanmıştı. Nitekim genel ve özel, açık ve gizli oturumlarda önemlerine göre ayrı ayrı okunduktan sonra bunlar zabıtnamelere geçirilmiş ve sonrasında da *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanmıştı.¹⁶²

Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın istifası üzerine Ali Kemal istifa sürecini irdeleyen bir yazı kaleme almıştı. Kendisi, dört beş aydan beri Kuva-yı Milliye'ye boyun eğerek tarzda bir idareyle devleti yeni bir ölüm çukuruna yuvarlayan bu hükûmetin, sonunda istifa etmesiyle manevi sorumluluktan kurtulamayacağını belirtmişti. Ali Rıza Paşa ve arkadaşları, bir süredir gerçeklere gözlerini kapayıp haklı seslere kulaklarını tıkadıklarından sonunda “*kafalarını duvara çarpmışlardı.*” Arada kalan çaresiz millet ise ezilmişti.¹⁶³

Ayrıca Ali Kemal, hükûmetin istifasından sonra da hükûmete ve onun uygulamalarına yönelik eleştirilerini sürdürmüştü. Ali Kemal'e göre Ali Rıza Paşa Hükûmeti millettten ziyade “*Kuva-yı Milliye sergerdelerini*” temsil etmiş ve hatta onlara nefesini teslim etmişti. Anadolu'yu istedikleri gibi idare etmişler; vali, mutasarrıf ve kaymakamların seçilmelerini ve atanmalarını bu sergerdelere bırakmışlardı. İstanbul'da bile görülecek işlerde, o “*zorbaların*” görüş ve isteklerini hatta bazen emirlerini almışlardı. Nitekim Filistin Kahramanlarından Küçük Cemal Paşa, makine başına gidip harp işleri ve benzeri şeylere dair Anadolu'dan talimat almaktan çekinmemişti. Hatta Paşa, Anadolu'nun talimatının dışında bir iş görmemek için son derece dikkatli davranmış ve âdeta onların özel delegesi olmuştu. Ancak bu tarz bir idare, devlet ve milletin durumunu ağır bir konuma getirmişti. Bundan dolayı bu hükûmet değirmenini, bilinen vasıtalarla döndürmek artık mümkün değildi. Ali Rıza Paşa Hükûmeti döneminde yaşanan hükûmet buhranı da bu durumdan kaynaklanmıştı. Bu yüzden Ali Kemal, tek bir çarenin kaldığını ileri sürmüştü ki o da İzzet Paşa ya da Çürüksulu Mahmut Paşa'ya, hatta Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak, onlardan birinin başkanlığı altında Kuva-yı Milliye'nin en koyu temsilcilerinin yer aldığı bir Heyet-i Vükela oluşturmaktı. Böylelikle alttan alta yaptıkları ve yapacaklarıyla devleti ve milleti, ne derece kuvvetlendirdiklerini anlata anlata

¹⁶¹ *İkdam*, 7 Mart 1336/1920, s. 1; Sarıhan, *a.g.e.*, s. 415.

¹⁶² Ali Kemal, “Özrü Kabahatinden Büyük”, *Peyam-ı Sabah*, 20 Mart 1336/1920, s. 1.

¹⁶³ Ali Kemal, “Yine Kurban mı Gideceğiz?”, *Peyam-ı Sabah*, 4 Mart 1336/1920, s. 1; Sarıhan, *a.g.e.*, s. 408.

bitiremeyen bu dâhiler tecrübe edilmiş olacaklardı.¹⁶⁴ Ancak Ali Kemal, tam aksini dile getirdiği bir yazısında, Kuva-yı Milliye siyasetine muhalif olanların iktidara getirilmesi gerektiğini savunmuştu. Çünkü Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinden dolayı Müttefik temsilciler Türklere karşı olan siyasetlerini yavaş yavaş değiştirmişlerdi. Aynı şekilde bu kuvvetler, Paris Barış Konferansı'nın Türkler hakkındaki düşüncelerini de aleyhe çevirmişlerdi. Bu nedenle devleti bu kötü durumdan kurtarabilmek için Kuva-yı Milliye siyasetine muhalif olanların iktidara getirilmesi gerekmektedir.¹⁶⁵

Sonuç

Sivas Kongresi'nin ardından görevi bırakmak zorunda kalan Üçüncü Damat Ferit Paşa Hükûmetinden sonra Kuva-yı Milliye'ye daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen Ali Rıza Paşa Hükûmeti iktidara gelmiştir. Bu hükûmet döneminde Kuva-yı Milliye ile resmî ilişkiler kurularak Amasya Görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, hükûmetin Heyet-i Temsiliye'nin varlığını resmî olarak tanınmasının yanı sıra seçimlerin yapılıp son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılmasına yol açması nedeniyle de önemlidir. Bununla birlikte zaman içerisinde hükûmet, Kuva-yı Milliye'yi kontrol etme ve hatta etkisizleştirme girişimlerinde de bulunmuştur. Bu çerçevede seçim sürecinde koşulları yerinde incelemek ve Kuva-yı Milliye'nin seçimlere müdahale edip etmediğini öğrenmek amacıyla Anadolu'ya heyetler gönderilmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanmasından sonra hükûmet tarafından okunan beyannamede ise millî iradenin Meclis'te toplandığı vurgulanarak, bir anlamda Heyet-i Temsiliye'nin yetkisizliği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra hükûmet, Meclis'te güvenoyu aldıktan sonra vilayetlere gönderdiği bir genelge aracılığıyla üstü kapalı bir şekilde Heyet-i Temsiliye'yi tehdit etmiştir. Ali Rıza Paşa Hükûmetinde görev alan hükûmet üyeleri ve bürokratlar ise ağırlıklı olarak Kuva-yı Milliye lehinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Kuva-yı Milliye siyaseti İstanbul basını tarafından yakından izlenmiştir. İstanbul basınında Kuva-yı Milliye üzerine yayımlar, özellikle Ali Rıza Paşa Hükûmetinin kurulmasından sonra ağırlık kazanmıştır. Öncelikle Kuva-yı Milliye kavramının yanı sıra Millî Kuvvetler, Anadolu Kuva-yı Milliyesi, Sivas Kuva-yı Milliyesi, Teşkilât-ı Milliye, Harekât-ı Milliye, Anadolu Harekât-ı Milliyesi, Heyet-i Temsiliye, ARMHC Heyet-i Temsiliyesi, Sivas Heyet-i Temsiliyesi gibi kavramlara da yer

¹⁶⁴ Ali Kemal, "Yeni Heyet-i Vükela", **Peyam-ı Sabah**, 5 Mart 1336/1920, s. 1; Ali Kemal, "Meclis-i Mebusan'ın Vaziyeti", **Peyam-ı Sabah**, 11 Mart 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁵ Ali Kemal, "Vaziyet Vahim İmiş!", **Peyam-ı Sabah**, 6 Mart 1336/1920, s. 1; Gökçen, **a.g.e.**, s. 118.

verilerek, Kuva-yı Milliye olgusunun hem askerî hem de siyasî yönlerine vurgu yapılmıştır. Ayrıca hükûmetle Kuva-yı Milliye arasında telgraf aracılığıyla gerçekleşen iletişime yer verildiği gibi Amasya Görüşmeleri de ayrıntılı bir şekilde kamuoyuyla paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin seçim süreci ve Meclis'in açılışına yönelik haber ve değerlendirmelere de yer verilmiştir. Bu açıdan İstanbul basınının, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Kuva-yı Milliye'ye yönelik siyasetini her yönüyle aktararak temel görevini yerine getirdiğini, Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basının ise ayrıca bu kuvvetleri tanıtıcı bir işlev gördüğünü söylemek mümkündür.

Hükûmetin Kuva-yı Milliye siyaseti, İstanbul basınındaki önemli yazarların da değerlendirmelerine konu olmuştur. Önde gelen kalemlerden Ali Kemal ile Refi' Cevad gibi isimler Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkıp bu kuvvetlere yönelik kimi zaman aşırıya varan ithamlarda bulunmuşlardır. Özellikle Ali Kemal, bu kuvvetleri aşağılamak için Kuva-yı Milliyeciler, Kuva-yı Milliye dilaverleri, Kuva-yı Milliye sergerdeleri, çeteler, eşkıya zümresi, zorbalar gibi kavramları kullanmıştır. Buna karşın Kuva-yı Milliye'yi destekleyen Yunus Nadi ve Ahmed Emin gibi kalemler ise yazılarında olumlu değerlendirmelere yer vermişlerdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ağaoğlu, Samet, **Kuva-yı Milliye Ruhü**, İkinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Akandere, Osman, Hasan Ali Polat, **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşısı Politikaları**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele [Son Meşrutiyet 1919-1920]**, C. 2, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk - Söylev (1919-1920)**, C. 1, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919)**, C. 4, Üçüncü Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, C. 1, 5. Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, C. 3, 5. Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Aydınel, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yi Milliye Harekâtı**, Vadi Yayınları, Ankara, 2008.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Kuvâ-yi Milliye'nin İçyüzü, Olaylar-Kişiler-Vesikalar**, Yay. Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.
- Gencer, Ali İhsan, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, 11. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- Goloğlu, Mahmut, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Goloğlu, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Gökbilgin, M. Tayyib, **Millî Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, Birinci Kitap, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.
- Gökbilgin, M. Tayyib, **Millî Mücadele Başlarken-Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına**, İkinci Kitap, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965.
- Gökçen, Salim, **Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.
- Karaca, Taha Niyazi, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- Özel, Sabahattin, Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Su, Kâmil, **Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı**, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara, 1984.
- Şahingöz, Mehmet, **Ali Rıza Paşa Hükümetinin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. 2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Turan, Şerafettin, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1967.

- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, Birinci Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, İkinci Kitap, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, C. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.

Makaleler

- Ercan, Yavuz, “Kuva-yı Milliye’nin Yapısı ve Niteliği Üzerinde Bir Tahlil”, **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985, s. 229-236.
- Güneş, İhsan, “Ali Rıza Paşa Hükümeti Programı ve Meclis-i Mebusandaki Yankıları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl 1, Sayı: 1, Mayıs 1988, s. 13-27.
- Kenber, Lütü Arif, “Abdülhamidin oğlu Şehzade Abdürrahim heyeti Aydın’dan nasıl kaçtı?”, **Dün ve Bugün**, C. 1, Sayı: 7, 16 Aralık 1955, s. 4-5.
- Köstüklü, Nuri, “Büyük Nutuk’ta Atatürk’ün “Kuvâ-yı Milliye”ye Bakışı”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni (17-18 Ekim 2002 - Ankara) Bildiriler**, Yayına Hazırlayanlar, Dursun Ayan - M. Alper Parlak, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s. 15-29.
- Öztoprak, İzzet, “Millî Mücadele’ye Tepki: Şeyh Recep Olayı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 5, Sayı: 13, Kasım 1988, s. 237-244.
- Türkmen, Zekeriya, “Kuva-yı Milliye Döneminde İstanbul-Anadolu İlişkilerinde Yumuşama Dönemine Geçiş: Ali Rıza Paşa Kabinesi-Mustafa Kemal Paşa İlişkileri”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, C. 3, Sayı: 1, Erzurum, Mayıs 2000, s. 201-213.

Sürelî Yayınlar

- Akşam
- Alemdar
- İkdam
- İleri
- Peyam
- Peyam-ı Sabah
- Sabah
- Sebilürreşad

Takvim-i Vekayi

Tarik

Tasvir-i Efkâr

Türk Dünyası

Vakit

Yenigün

Sözlükler

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal, 20. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

Türkçe Sözlük, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.

İnternet Kaynakları

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_mmb.tutanak_hazirla?v_meclis=61&v_donem=4&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=Takrirler&v_altbaslik=&v_mv=YAHYA%20SEZA%DD%20BEY&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=, Erişim Tarihi: 16.01.2021.